

МАРИНА ТА СЕРГІЙ
ДЯЧЕНКИ

COLLAPSE

THE BOOK

Марина та Сергій Дяченки
Господар колодязів

Серія «Світи Марини та Сергія Дяченків» заснована у 2017 році

Переклад з російської *В. Бойка*

Художник-ілюстратор *Ю. Нікітін*

Художник-оформлювач *І. Дубровський*

© В. Бойко, переклад українською, 2019

© Ю. Нікітін, ілюстрації, 2019

© І. Дубровський, художнє оформлення, 2019

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

Господар колодязів^[1]

Частина перша

У перший день літа Юстин знайшов п'ять мертвих воронів. Усі трупи мали однаковий вигляд: дзьоб роззявлений, пір'я на боках злиплось, а на спині випали, утворивши круглу криваву прогалину.

– Верхівці, – сказав дід, коли Юстин розповів йому про знахідку. – Вчора ось тільки подумалось... – і спохмурнів. Наступного дня Юстин знайшов щура. На боках у нього виразно виднілися сліди маленьких шпор, спина, збита сідлом, кровоточила; проте щур не поспішав здихати і, побачивши Юстина, поповз під поріг.

Дід усю ніч просидів, зачинившись у своїй комірчині, і до ранку будинок просмердів їдким і кислим. На світанку Юстин отримав пригорщу жаб'ячих кісток, моток шовкової нитки, один дерев'яний гребінь, один залізний – і пояснення, як усім цим користуватися. Поки Юстин ходив по саду, розмотуючи нитку, виламуючи зуби з дерев'яного гребеня й закопуючи жаб'ячі кістки, дід порався з домашньою живністю – мітив спини качкам, курям, козам, поросяті й кішкам.

– Вогника я теж про всяк випадок позначив, – сказав дід, коли втомлений Юстин мив руки у дворі.

Вогник був вовкодавом, і коли його передні лапи лягали Юстину на плечі, пес дивився на людину згори вниз. Змиваючи мило з твердих широких долонь, Юстин думав, який же має бути верхівець, щоб заїздити Вогника.

– Діду... А людину вони можуть заїздити?

– Людину не можуть, – сказав дід після паузи. – Свиню, бувало, заїжджували. Теля... А людину – ні. Хіба що Королева... Королева верхівців. Та – може...

Юстин усміхнувся, даючи зрозуміти, що оцінив жарт.

Чотири ночі нічого не відбувалося; на п'яту Юстин прокинувся чи то від звуку, чи то від дотику, чи то від кепського сну.

А може, від ледь чутного дзвону натягнутої шовкової нитки.

– Стій! – гаркнув дід. – Сам не ходи... Разом...

Шаленів на ланцюгу Вогник.

Вони вискочили в сад озброєні – Юстин косою, а дід вилами. Просто біля порога щось пирснуло з-під ніг; Юстин відсахнувся і ледь не настромився на вила, тоді дід на півслові обірвав закляття-оберіг, вилаявся і забурмотів знову. Слова його впліталися в шелест вітру, від слів гойдалася трава і стрибало на стовбурах світло ліхтаря. Юстину здалося, що хтось дивиться з-за дерев, що світло відбивається в маленьких байдужих очах; просто над головами майнули три чи чотири кажани, вітер стих, мана зникла.

Дід відкинув вила і взяв у Юстина ліхтар. Підняв вище; за декілька кроків валявся дохлий щур, сніжно-білий посеред витоптані трави, із джгутом переплутаних ниток на шиї.

– Сказано – на чийй землі верхівець коня перемінить, тому щастя сім років не буде, – повідомив дід похмуро. – У нас вони вже на сім семиліть змінювалися, не менш... Щоб їм провалитися, сволоті!

– А може, обійдеться? – запитав Юстин, обережно торкаючи пальцем вістря коси.

– «Обійдеться», – безнадійно буркнув дід. – За верхівцями сарана йде, ось згадаєш моє слово... Лиховісники вони. Ненавиджу.

Дід підійшов до щура. Підняв за шовковий джгут, оглянув діри від шпор на боках, відкинув під кущ смородини:

– Навинувся наш сторожок... Слухай, Юстине, не в службу, а в дружбу. Треба вартувати, нічого не поробиш, не можна, щоб вони тут, як у себе вдома... Посидь до ранку. Я тобі куфайку принесу.

* * *

Удосвіта Юстин прокинувся від сирого холоду. Багаття перетворилося на купу попелу; Юстин щільніше загорнувся в дідову куфайку, став спершу рачки, потім, потираючи затерплу спину, підвівся на повний зріст. Навколо стояла тиша, не сміла пискнути

жодна пташка, і Юстину пригадалися дідові слова: лиховісники... За верхівцями завжди сарана йде, згадаєш моє слово...

Він згадав, як напередодні кози відмовлялися йти на луг, тулилися одна до одної й нестямно мекали. Не виходили з дому гуляки-кішки, а кури, що спокійно бродили двором, ні з того ні з сього раптом улаштували такий гамір, ніби вони були вже в зубах у тхора. Так, незavidна доля – шпори в боки і біг до смерті...

Юстин ривком оглянувся. Йому здалося – ось-ось на шию звалиться з гілки нещадний любитель швидкої їзди, розірве рот вудилами, що казна-звідки взялися...

Гілки погойдувалися, ніби заспокоюючи. Серед листя виднілися маленькі яблука, що ледь почали визрівати.

Юстин закинув косу на плече – і поволі рушив в обхід величезного саду, їхнього з дідом єдиного надбання, їхньої гордості й годувальника, вічної турботи, їхнього саду, коротше кажучи...

Він ішов і думав про верхівців. Про те, що все їхнє коротке життя – забава. Що вони заради забави ганяють на птахів і щурах, на собаках, вовчєнєтах і кажанах. І скоріше за все у них немає ніякої Королеви. Навіщо їм Королева? Кожен із них сам собі король...

З іншого боку... Не буває диму без вогню, вірно? Нехай усі, хто нібито бачив Королеву, брешуть... Але ж люди, трапляється, пропадають казна-куди, був – і нема... Може, ті, що зникли, і бачили Королеву насправді? Просто нікому не встигли розповісти?

Над його головою захиталася гілка, сіпнулася, обрушуючи на Юстина рідкий дощик роси. Він підвів голову; у кроні старої черешні, як у зеленій кулі, сиділа дівчина.

Обличчя її було біле і кругле, занадто велике для верхівця. Шия, плечі, тонкі руки, поділ світлої сукні; Юстин напружено шукав поглядом перетинчасті крила. Якщо тільки за спиною ховаються складки, то...

Дівчина похитнулася, утрачаючи рівновагу. Вперлася в гілку босими ногами; Юстин розгледів дуже тонкі, ніжні ступні, круглі п'яти, два ряди круглих пальчиків – ніби чотки.

Вона сиділа, насупившись; із кожною секундою небо ставало все світлішим і світлішим, і Юстин уже міг бачити, що незнайомка не така бліда, як здалося спочатку. Що щоки її – рум'яні, кінчик носа – рожевий, а волосся – каштанове. І ще він бачив, що їй ніяково – і тому вона злиться.

– Ти косар? – запитала вона нарешті. – Йшов траву косити? От і йди собі...

Голос у неї був нібито застуджений – низький і хриплуватий.

– Я господар цього саду, – сказав Юстин. – І цього дерева.

– Значить, це твою черешню я їм, – спокійно підсумувала дівчина. – Будь ласка, йди своєю дорогою. Я зараз злізу.

Гілка хитнулася; дівчина втратила рівновагу, намагаючись прикрити подолом кругле коліно:

– Ну, що втупився? Йди звідси!

– Черешня у нас іще не дозріла, – сказав Юстин.

– Це внизу не дозріла... А тут, на верхівці, цілком уже гарненька... Ай!

Юстин відкинув косу і кинувся їй на допомогу – проте в останню мить злодійка примудрилась не впасти. Знову піднялася на гілку, залізла ще вище; з висоти глузливо глянула на Юстину:

– Зловив?

– Нарікай на себе, – сказав Юстин. – У нас зі злодіями знаєш як? Гола додому підеш. У смолі та в пір'ї.

Круглоп'ята дівчина засміялася – хрипловато і низько, точнісінько Королева верхівців:

– Спершу злови.

– А я почекаю, – Юстин сів на траву. – Куди мені поспішати...

Дівчина в гілках притихла.

– Поспішати нікуди, – Юстин простягся, підклавши під голову долоню. – Скоро дід мій прийде, собаку приведе... Собачка до вечора посторожує. А ввечері сама, як груша, впадеш.

– Ану-ну, – сказала дівчина, без особливої, втім, упевненості в голосі. І чомусь подивилася на світле небо, вкрите пір'ям хмар.

Юстин замислено вивчав її круглі п'яти; ні, ці п'яти не знають, що таке гаряча дорога, гострі камінчики, що таке стерня. І якщо гарненько пошукати під деревом...

Довго шукати не довелося. Пара тфельок, шкіряних, не дуже маленьких, але дуже добре зшитих, недбало валялась у траві під кущем.

– Дорогі, – сказав Юстин, розглядаючи знахідку.

– Не твої, – відрізала круглоп'ята.

– Конфіскую за потраву, – сказав Юстин. – Тобі ні до чого, все одно гола додому підеш...

– Ну і дурень, – сказала дівчина. В низькому її голосі несподівано прорізалися високі нотки, нервові такі півники.

І знову запанувала мовчанка. Юстин сів на траву, а потім і простягся, закинувши руки за голову.

– Тебе як звуть? – запитала круглоп'ята дівчина.

– Юстин.

– А мене Аніта...

Вона замовкла, чекаючи продовження діалогу; Юстин жував травинку. Йому було цікаво, як круглоп'ята викручуватиметься далі.

– А я верхівця бачила, – сказала дівчина. – Просто сьогодні. От близько, просто як тебе.

Юстин насупився:

– Де?

Дівчина невизначено махнула рукою – захиталися гілки:

– Там... На березі. Маленький, мені по коліно. У шкіряному ковпаку. Очі зелені. Рот здоровий, як у жаби. Золоті шпори. Скочив на ворону і – ф'ють...

– Брешеш, – розчаровано сказав Юстин. – Не могла ти його так розгледіти. «Золоті шпори»... Про золоті шпори і так усі знають.

– Не брешу, – образилася дівчина. – Утім, не хочеш вірити – так і не вір...

– Шкода, що ти не Королева наїзників, – несподівано для себе сказав Юстин.

Дівчина похитнулася на своєму ненадійному сідалі:

– Що?

Юстин зрозумів, що не пам'ятає, як її звать. Треба ж, адже вона хвилину тому назвала своє ім'я! А через отих клятих верхівців усе забув...

– Е-е-е, де ж сонце? – стурбовано пробурмотіла дівчина, дивлячись угору.

– А тобі навіщо?

– Погрітися хочу, – буркнула дівчина.

– Замерзла? Стривай, ще не те буде. Може, і дощик до обіду збереться...

– Слухай, чого ти до мене причепився? Задушити готовий за кілька ягідок? Усі ви, селяни, такі жадібні...

– Я не селянин, – сказав Юстин.

– А хто?

– Садівник.

– Чи не все одно? Садівники теж жадібні...

Юстин розглядав підошви її туфель. Ні, в цьому вона не могла прийти здалеку.

– Звідки ти взялася?

– Нізвідки. З неба впала.

Юстин озирнувся. Ніякої коняки – і навіть слідів її перебування – поблизу не було.

– Ти сама? – запитав Юстин чомусь із занепокоєнням.

– Сама, – помовчавши, сказала дівчина. – І заступитися за мене нікому. Так що знущайся як хочеш.

– А як ти приїхала? Ти по дорозі не йшла, у тебе туфлі чисті й підошви тоненькі... Морем?

– Морем, – погодилася дівчина, але знову після крихітної паузи, і ця затримка не сподобалась Юстину.

– Знаєш що? Добром злазь.

Дівчина демонстративно подриґала ногами:

– Мені й тут непогано.

– Погано, – сказав Юстин із натиском. – А буде гірше... Ти, сподіваюся, не русалка?

– Королева верхівців, – фиркнула круглоп'ята. – Та хоч відьма. Як собі хочеш.

Вона дивилася на небо, і Юстин дивився теж. Чомусь уявився ворон розміром з бика, верхова пташка, що каменем падає з піднебесся...

– Що ти там забула? На небі?

– Нічо...

Ймовірно, кругла п'ята все-таки зісковзнула з тонкої гілки. Дівчина на вигляд була витонченою та легкою – одначе, падаючи, перекинула Юстина, ніби дерев'яну плашку. Замість того щоб зловити предмет, який летить і волає, Юстин послугував йому периною при падінні.

Було боляче. Дівчина не навмисне заїхала йому коліном у живіт і ліктем у зуби, і він був дуже радий, коли вона злізла з нього і швидко відскочила вбік.

– Королева верхівців, – пробурмотів він, насилу підводячись.

– Вибач, – сказала вона і відступила на два кроки. Туфлі її валялися саме там, де Юстин їх упустив. Тепер він підняв їх, склав підошву до підошви і сунув під пахву.

– Віддай, – сказала круглоп'ята, переминаючись з однієї босої ноги на другу.

– Зараз, – гмикнув Юстин.

Дівчина простягнула руку:

– Дай.

– Не дам. Босоніж не втечеш.

Дівчина глянула на небо – хмари тим часом згустилися, сонце не проглядало.

– А я і так не втечу, – сказала вона майже пошепки. – Давай, маж мене дьогтем... Чого вже там. Уперед.

Юстин насупився. Помовчав, дивлячись круглоп'ятій у вічі; кинув їй туфлі тим миттєвим плавним рухом, яким дід учив його метати ножі:

– На!

Вона зловила. Проковтнула слину; взулася, навмисно не дивлячись на Юстина. Випросталася, випнула підборіддя; Юстин зроду не бачив благородної дами, але подумав у цю хвилину, що саме такий, імовірно, шляхетні дами і мають вигляд...

– Прощавай, – сказала дівчина так гордовито і таким низьким голосом, що Юстин подумав: пробасила.

– Прощавай...

Вона повернулася і пішла геть. Не йшла – виступала, ніби по килимовій доріжці; на десятому кроці спіткнулась об корінь і мало не впала. Засичала від болю.

Обернулася.

Юстин стояв, не рухаючись з місця.

* * *

– У тебе попоїсти знайдеться?

– А що, черешні не ситні?

– Далися мені твої черешні... У мене ноги геть усі подряпані. І коліно болить.

Юстин зупинився:

– Слухай, звідки ти взялася? Серед ночі, вдосвіта? Сама? Звідси до найближчого хутора цілий день тюпати, якщо пішки... А до міста всі два дні... Де твій екіпаж? Де твій човен?

– Човен?

– Але ти ж сказала, що морем дісталася?

Дівчина деякий час намагалася придумати переконливу брехню. Не придумала. Скривилася:

– Давай сядемо.

І вона сіла просто на траву, вимогливо втупилася в Юстина від низу до верху, і він змушений був наслідувати її приклад. Дівчина подивилася, насупившись, Юстину у вічі, витягла звідкись із-за пояса

маленький ніжик і, розтинаючи траву та землю, окреслила навколо себе і Юстина широке коло.

Настала тривала пауза.

– Це навіщо? – запитав нарешті Юстин.

– Це у мене звичка така, – серйозно відповіла дівчина. – Так ось, що ж я хотіла тобі сказати... У тебе попоїсти знайдеться?

– Хліб, – повільно сказав Юстин. – Сир... Але це все в хаті, а там дід... Дідові про тебе говорити чи як?

Дівчина опустила очі:

– Ні, дідові про мене краще не говорити... А у вас у хаті немає такої штуки, щоб погоду пророкувати?

– Є павук заговорений... На сьогодні дощ обіцяв.

Дівчина застогнала. Похитала опущеною головою, так що коротко – до плечей – острижене волосся загойдалося світлим шатром:

– У-у-у... А на завтра?

– Він дешевий, – сказав Юстин. – Тільки на один день передбачає.

Помовчали.

– Ти забув, як мене звуть, – сказала дівчина.

– Ага, – зізнався Юстин.

– Аніта.

– Ось тепер точно не забуду.

– Це добре, що я тебе зустріла, а не діда, – серйозно сказала Аніта.

– Дід теж добрий, – нерішуче заперечив Юстин.

Аніта гмикнула. Деякий час було дуже тихо.

– Птахів не чути, – сказав Юстин. – Погано.

– Верхівці, – сказала Аніта. – Я... Слухай, уночі страшно було. Їх у саду вашому ганяло штук шість.

– Ага, – сказав Юстин. – Мені дід велів сторожок налагодити, так вони сторожок зірвали...

І знову стало тихо.

– А ось чому люди верхівців бояться? – запитала Аніта. – Ну гаразд, вони можуть загнати курку, порося там... якщо не намазати

заговореною смолою. Ну, ворон заганяють... Щурів... А люди чому бояться?

– Лиховісники, – коротко відповів Юстин. – І потім... Птахів немає, сарана приходить. Яблука дозріти не встигнуть, про вишню я вже мовчу... А навіщо ти коло намалювала?

– Це такий символ довіри, – сказала Аніта. – Ти мені за черешні свої пробачив... Ну і я тобі вдячна. Так, узагалі.

– А звідки ти взялася?

Аніта зітхнула:

– Слухай... Будь другом. Принеси мені попоїсти, а заодно подивися, що там твій заговорений павук показує. А я тебе тут почекаю. Добре?

Юстин помовчав, потім без слів підвівся й пішов до хати. Дід був у сараї; не окликаючи його, Юстин потихеньку ввійшов у хату, відрізав хліба, сиру, шматочок ковбаси, налив у невеликий глечик молока і, підморгнувши Вогнику, вирушив назад.

На півдорозі згадав, що забув подивитися на павука. Повертатися не захотів; хмари, проти очікування, перестали збиратись і навіть злегка розійшлися, так що в блакитне віконце бризнув на якусь мить промінь сонця...

Потім сіре пір'я зімкнулося знову.

Коли Юстин зі згортком і глечиком, дістався місця, де залишив Аніту, – там уже нікого не було. Тільки порожнє коло, накреслене ножем.

* * *

– Діду... А коли коло рисують на землі – це навіщо?

Дід скосив на Юстина здорове око:

– Та різні закляття бувають... Від чужого вуха, або від чужого ока, або від поганого помислу. А тобі навіщо?

– Та так, – сказав Юстин, і дід не розпитував. Зітхнув тільки і повернувся до своєї роботи – сорочку штопав.

– Та так, – повторив Юстин винувато. – Дівчина тут була...

Дід звів брову.

– Так, – Юстин посовався. – І головне, незрозуміло, звідки взялася. Ноги ніжні, туфлі панські, новенькі. Ні екіпажа, ні коня, сукня така, ніби щойно з дому. На березі слідів немає... Я спеціально на берег ходив. Пісок незайманий од минулого дощу...

– Лиховісники, – сказав дід, ховаючи обличчя глибоко в бороду. – Так я і знав.

– Так немає ж ніякого горя...

– Дівчина нізвідки – це не радість, синку. Радість – це коли дівчина справжня, здорова, втомлена, потом пахне; коли ти знаєш, чия вона і звідки прийшла... А це не дівчина, синку, це мара, або русалка, або ще якась гидота, ти от що... Давай-но оберіг тобі складу якийсь.

– Вона жива, – розгублено заперечив Юстин. – Ноги роздряпала... І важка така...

Дідова брова звелася ще вище.

– Вона на мене з дерева впала, – винувато пояснив Юстин.

Здорове дідове око дивилося пильно, сліпе – відчужено.

* * *

Весь наступний тиждень ішов, іноді припиняючись, дощ. Трава в саду піднялася по пояс; павук-провісник уперто сидів у лівому нижньому кутку павутини, що в усі часи означало хмарність, дощі та негоду.

Дід усе-таки поїхав на ярмарок. Угніздився у возі, прикрившись від непривітного неба клаптем рогожки, і Юстин на кілька днів залишився відповідальним за все господарство і всю худобу.

Пізно ввечері, закінчивши нарешті всі справи і забравшись на холодну піч – вони з дідом ніколи не топили влітку, – Юстин довго мерз, кутався у відвологлу ковдру, цокотів зубами і, згадуючи Аніту, стискав у кулаці виготовлений дідом оберіг – смолисту кульку з пір'ям, яке стирчить із нього.

Наступного дня небо було чисте, ясне, і перш ніж павук-провісник устиг перебратися з лівого нижнього кутка в правий верхній, увесь двір і весь світ виявилися залитими сонцем.

– Стій!

Дівчина здригнулась і зупинилася. Сукня на ній була вже інша – зеленувата, з високими пишними рукавами.

– Не ходи сюди, – сказав Юстин. – Звідки ти знову взялася? З неба?

– Вибач, – сказала дівчина, трохи помовчавши. – Я думала... Ну, якщо я так тебе обурюю самим своїм виглядом – я вже йду геть.

– Стривай, – сказав Юстин у замішанні. – Я тільки хотів... Ти нечиста сила?

– Що? Знову?! Королева верхівців я, ти сам сказав... Прощавай.

– Та зажди ти! – розсердився Юстин. – Я по-людськи з тобою... Я тобі ковбаси приніс. Я її сам нечасто їм. А тобі приніс – хліба, сиру, молока... ковбаси... А ти куди поділась? І як після цього повірити, що ти не нечиста сила?

– А, – Аніта запнулась. – Я справді... Ти вибач. Мені треба було швидко піти... – і вона опустила на траву, просто де стояла, і, припрохуючи, поплескала по землі поруч із собою.

Юстин помацав оберіг на шиї – і сів. Аніта зразу ж витягла свій ніжик і вмістила їх обох у коло.

– Мені треба було піти, – повторила Аніта. – Розумієш... Я людина, така ж, як і ти. Можеш мою руку помацати – тепла... Це що в тебе, оберіг? Я його хоч на себе надіти можу, і мені нічого не зробиться. Тому що я людина.

– А куди ти поділася? – похмуро запитав Юстин.

Аніта зітхнула:

– Ну, є у мене один... спосіб... Я на сонце дивлюся.

Юстин мимоволі підвів очі до ясного неба. Зажмурився:

– Я теж іноді дивлюся... Крізь скельце. Ну і що?

Аніта кивнула, ніби зрадівши:

– От-от... Крізь скельце. І я...

Вона торкнулася ланцюжка на шиї – на ланцюжку теліпалося закіптявлене скельце, дуже темне, кругле, з відшліфованими краями.

– Я дивлюся крізь нього на сонце, і воно переносить мене додому, – пошепки пояснила Аніта. – А якщо сонця немає... Я тоді, пам'ятаєш, коли верхівці... Я на заході сонця не зникла, хотіла ближче на них подивитись. А вранці були хмари... А якщо хмари, я не можу потрапити додому. І якби я тоді, у той просвіт, сонце не спіймала – тиждень мені тут сидіти, а батько... Він, загалом, не зрозумів би.

Юстин мовчав. Дивився на кругле скельце.

– Це замовляння? – запитав нарешті.

Аніта всміхнулася:

– Скажеш таке... Це не замовляння. Це магія.

– Так? – Юстин повів лопатками, ніби від холоду.

– Нічого особливого, – з удаваною байдужістю сказала Аніта. –

Подивишся – і вдома...

– А можна мені подивитися?

Аніта відсахнулася. Швидко сховала скельце за вирізом сукні:

– Ти що, хочеш опинитися у мене вдома?

У її голосі був такий жах, що Юстин спохмурнів:

– А що?

– Нічого, – сказала Аніта. – Просто... ні до чого це.

– А воно тільки до тебе додому переносить?

– Звідси – так, – кивнула Аніта. – З дому – в будь-яке... місце.

Тобто, звичайно, не в будь-яке, але в багато яких місць. Треба захотіти. Якщо старе місце – то згадати. Якщо нове – уявити.

– Значить, – сказав Юстин, – значить, сьогодні ти захотіла повернутися сюди?

Аніта відвернулася:

– Так... Що тут особливого?

– А навіщо? За черешнями? Сподобалися?

Вона глянула на нього майже неприязно:

– Знаєш, якщо весь час жартувати однаково, то жарт стає чимось зовсім іншим, тобі не здається?

– Ну вибач, – сказав Юстин, відчуючи себе дурнем.

– Мені тут сподобалося, – сказала Аніта просто.

І в повній тиші цього ранку вони замовкли. Надовго.

Аніта сиділа впівоберта до Юстина. Русяве волосся було розпущене, як у минулу зустріч, але акуратно підібране гребенями. У мочці рожевого вуха виблискувала зелена іскорка-сережка. Аніта дивилася повз Юстинів погляд – удалину.

– Знаєш, – сказав Юстин, – напевно, тобі не слід було ось так, одразу, розкривати свою таємницю аби кому. Інша людина могла б... образити тебе. Відібрала б скельце, розбила...

Аніта здивовано на нього глянула:

– Ти думаєш, я дурепа? Я ж бачу, з ким говорю... Ти ж мені ковбасу приніс, ось якого дідька ти тягнув ковбасу незнайомій злодійці? Га?

– Напевно, твоя правда, – зніяковіло погодився Юстин. – Напевно...

Знову замовкли.

– А я сам залишився, – сказав Юстин. – Дід поїхав на ярмарок... Раніше завтрашнього вечора і чекати нічого.

– Слухай, – після паузи сказала Аніта, і голос у неї був майже урочистий. – Покажи мені, як ви живете, га?

* * *

Юстин побоювався, що Вогник не прийме неочікувану гостю – але той, хоч і не радів особливо, команди послухався і забрався під поріг, брязкаючи ланцюгом.

Аніта, як виявилось, зовсім не боялася собак.

Вона захоплювалася козами, курми, вона заглядала в піч, із захопленням брала в руки грубі тарілки та миски, залазила на лавку, щоб понюхати пучок сушених трав під стелею:

– Здорово!

Юстин соромився їхньої з дідом хати – убогої, не дуже чистої, сирої та темної. Юстин не розумів, де мала вирости дівчина, що з таким інтересом роздивляється пічний рогач. Проти Юстиного побоювання дідові «штучки» (заготовки для оберегів, жаб'ячі кістки, пір'я дивовижних птахів, клубки кольорових ниток і заговорений віск) нітрохи Аніту не зацікавили. Розмальовані дерев'яні ложки захопили її куди більше; щоправда, за весь час, поки Аніта вивчала хату, двір і сарай, між нею і Юстином не було сказано і двох слів – Аніта щоразу зупиняла Юстина, коли той намагався щось пояснити:

– Потім...

Потім вони вийшли на подвір'я, Аніта виявила бажання сісти на землю, і Юстин підстелив їй рогожку. Аніта дочекалася, поки поруч сяде Юстин, і витягла свій ніжик.

Юстин дивився, як вона вирізає коло. Краєм свідомості пройшла думка, що до дідового повернення треба буде затерти слід ножа на землі.

– Дякую, – сказала Аніта. – Шкода, що грубку розтопити не можна. Мені хотілося б подивитись, як туди дрова кидають.

– А у тебе вдома, – обережно запитав Юстин, – грубку топлять чим?

Аніта перестала всміхатися. Подумала, поторкала кінчик носа:

– У мене вдома грубки взагалі немає. Про мій дім давай не говорити, добре?

– Це трошки нечесно, – сказав Юстин. – Я ж тобі все показав... Усе, що у мене є.

– Авжеж, – Аніта нервово зім'яла поділ. – Звичайно, це не дуже чесно... але тільки що поробиш? Є таке слово – «не можна». Чув коли-небудь?

– Але ж ми в колі, – нагадав Юстин.

Дівчина насторожилася:

– А що ти знаєш про коло?

– А що мені треба знати?

Аніта відвернулася:

– Нічого не треба знати. Не твоє це діло. Просто мені захотілося сьогодні прийти... Сюди. Я і прийшла. Скоро піду.

Повз них пройшла руда курка. Мимохідь склюнула якогось жучка. На курячій спині потворною чорною плямою лежала заговорена дідом смола.

– У тебе батько суворий? – припустив Юстин.

– Так, – неохоче відповіла Аніта.

– А мама є?

– Нема... Слухай, мені справді скоро пора.

– А я не буду тебе розпитувати. Сиди спокійно.

Аніта раптом усміхнулася:

– Та ні, питай, я не боюсь. Якщо не зможу відповісти, так і скажу.

Юстин зрозумів, що хвилюється.

– Твій дім далеко? – почав він обережно.

Аніта кивнула: – Так. Мабуть. А можливо, не дуже.

Юстин помовчав, вибираючи питання.

– Твій дім... там завжди світить сонце?

Аніта подивилася здивовано:

– Ні. Там узагалі немає...

І вона затиснула собі рот рукою.

– А як же ти тоді дивишся крізь скельце? – запитав Юстин, відчуючи неприємний важкий холод у грудях.

– А я там не на сонце дивлюся, – сказала Аніта глухо.

– Це під землею? – запитав Юстин.

– Можливо, – зітхнула Аніта.

– Твій батько...

Аніта різко підвела голову, глянула на сонце, заплющила очі:

– Мені пора, Юстине. Минулого разу, коли я запізналася, мені таке було... Краще зараз піти, а то он хмара повзе, дивись!

І Юстин піддався на дитячу хитрість. Глянув туди, куди вказувала Аніта, а коли обернувся знову – поруч із ним уже нікого не було.

Узагалі нікого. Тільки кури.

На ланцюгу скиглив Вогник.

* * *

Дід повернувся наступного дня. Ледь глянувши в його здорове око, Юстин зрозумів, що новини погані.

– Кепсько з торгівлею?

– Яка вже торгівля! – Дід стояв, прихилившись до стіни, і байдуже дивився, як Юстин розпрягає коня. – Прийшли верхівці – бути біді, пам'ятаєш мої слова?

– Що ж сталося? – Юстин намагався говорити якомога недбаліше, тоді як руки чомусь починали тремтіти. Кінь, якого дід зазвичай беріг, тепер почувався погано: мокрий, заморений, зі слідами батога на спині.

Його немилосердно поганяли.

– Наш ось війну затіяв, – мовив дід глухо.

Юстин не захотів перепитувати. «Наш» – означало «князь».

– Війну, – продовжував дід із огидою. – Жди рекрутського набору!

У голосі його звучав жах, який не вдавалося приховати.

* * *

– Що ти робиш? – запитала Аніта.

Юстин насилу розігнув спину. Подивився вгору; побачив франтівські шкіряні туфлі, ноги, що стоять у траві біля

свіжовикопаної ями, так близько до краю, що обсипалися чорно-руді грудки.

– Що ти робиш? – повторила Аніта стурбовано. – Це що, могила? Хтось помер?

– Це моя могила, – сказав Юстин знехотя.

– Що?!

Перш ніж він устиг заперечити, вона легко зістрибнула до нього, на дно ями, в глину.

– Що? Ти що, Юстине?

Йому захотілося заспокоїти її. Тому що вона справді злякалася не на жарт.

– Рекрутський набір, – пояснив він м'яко. – Приїдуть вербувальники, а дід їм мою могилу покаже. Ні, – він усміхнувся, – порожню. Але могилу треба спорудити за всіма правилами, щоб вербувальники повірили.

Аніта насупилася. Подивилася вниз, на брудну лопату в Юстинових руках; підвела погляд:

– Рекрутський...

– Рекрутський набір, – зітхнувши, повторив Юстин.

Аніта без слів спробувала вибратися з ями, але волога земля проминалася під носками туфель, і ноги зісковзували, залишаючи борозни на стіні Юстиновій могили. Він допоміг їй; під світлим одягом, зшитим із дуже тонкої, дуже м'якої тканини, напружувалося тепле туге тіло, і коли Аніта вибралася нарешті нагору, Юстину стало шкода, що дозволений дотик закінчився.

Потім він побачив, що на світлій сукні залишився слід його брудних долонь. Йому зробилося ніяково.

– Я тебе забруднив...

– Дурниця, – Аніта сіла на траву.

Юстин вибрався слідом – замурзаний, спітнілий, збентежений. Мовчки сів поруч; Аніта обвела на землі коло – і відразу ж заговорила:

– Рекрутський набір – це в солдати?

– Так. Наш затіяв війну... Знову. Наш князь.

Аніта звела брови. Випнула нижню губу:

– Щось я чула... Ти думаєш, вербувальники повірять?

Юстин знизав плечима:

– Сподіваюся... Ось жили б ми з дідом у селищі або на хуторі – тоді не було б куди подітися, тільки в ліси йти... А так – може, і повірять. Ти ж їм не скажеш? – схаменувся він раптом.

Аніта образилась. Юстин зніяковів знову:

– Ти... це...

Вона сиділа поруч, і на її сукні ясно виднілися сліди його долонь. Юстин потер руки одна об одну; долоні пам'ятали дотик і не хотіли забувати. Розлютившись, він кілька разів голосно плеснув у долоні – щоб хоч болем прогнати спогад.

– Ти кому плескаєш? – усміхнулась Аніта, і Юстин зрозумів, що вона не сердиться.

– Я дурість бовкнув, – зізнався він чесно. – Тобі сукню... замазав. Удома лаятися не будуть?

Аніта похитала головою:

– Не помітять. Я ж іноді, якщо з дому переношусь і місце переплутаю, так у струмок падаю або в болото... І така додому повертаюся – ну, просто хоч до лісовика в дупло!

– «Переношусь» – це коли в скельце дивишся?

– Ага...

– А як ти до нас у сад потрапила? Уперше?

Аніта зніяковіла:

– Ну... Мені тоді черешень захотілось. І я загадала таке місце, де вже дозріли черешні...

Юстин засміявся, а Аніта глянула на небо. Сонце то ховалося за неширокі стрічки хмар, то виринали знову, проте Аніта дивилася не на сонце; чорна хмара, не схожа на інші хмари, окреслилася на сході й швидко наближалася, захоплюючи все небо і розтягуючись частою сіткою.

Ворони.

Юстин роззявив рот. Із того самого дня, як у саду побували верхівці, він не бачив жодного птаха; тепер ворони летіли тисячами, ніби на чийсь поклик, закрили собою все небо – ні краю, ні кінця мовчазній зграї не було і не передбачалося.

– Ось воно, – тихо сказала Аніта. – Бути війні.

Юстин обхопив плечі забрудненими в землі руками:

– Здобич чують...

Дід розповідав, як його самого колись забрали в рекрути – ще при батькові нинішнього князя. Трохи, втім, розповідав; більше говорили сліпе око, шрами на обличчі та сліди кия на спині.

І ненависть до воронів.

– Чують, – похмуро підтвердила Аніта.

І обоє подивилися на майже повністю готову могилу.

– Вашого князя Червонобровим звуть?

Ворони все летіли й летіли.

– Так... – не зводячи очей із могили, пробурмотів Юстин.

– «Червонобровому вічно тісно в батькових кордонах», – повідомила Аніта, ніби повторюючи чийсь слова. – «Але цього разу колотнеча закінчиться не так, як йому хотілося б».

– Що? – здивувався Юстин.

Ворони все летіли й летіли.

– Хочеш, я попереджу тебе, коли вербувальники у ваш бік рушать? – просто запитала Аніта.

Юстин захлинувся:

– А ти... Ти можеш?

– Спробую, – Аніта насупилася. – Слухай, небо затягує: мені пора. Відвернися.

– Стривай, – швидко промовив Юстин. – Ти наступного разу... коли?

– Спробую скоріше, – діловито пообіцяла Аніта. – Ну, відвернися, ну!

І Юстин покійно відвів очі – наче Аніта зібралась купатися.

Ворони все летіли, але дівчини поруч уже не було; Юстин ретельно затер накреслене на землі коло.

* * *

– Непроста у тебе подружка, – сказав дід.

Юстин спохмурнів.

– Але вона – не нечисть, – продовжував дід серйозно. – Я її сліди вовчим порошком посипав – і хоч би що. Людина, значить.

– Ну звичайно, людина, – сказав Юстин трохи роздратовано.

– Я за тобою не шпигував, – пробурчав дід. – Це ти від мене чогось ховатися надумав. А даремно.

– Вона обіцяла попередити, коли вербувальники в наш бік повернуть, – сказав Юстин.

Здорове дідове око моргнуло:

– А звідки їй знати щось?

– Я ось що думаю, – сказав Юстин, обережно вимочуючи залишки юшки скоринкою чорного хліба. – Я думаю, батько у неї – чаклун. Хороший такий чаклун. І нетутешній.

– Ясно, що нетутешній, – пробурмотів дід. – В окрузі таких немає. Я не знаю.

– І ось іще, – продовжував Юстин, – вона сказала – «ваш князь». А не «наш князь».

– Чаклунам князі так і так не указ, – зітхнув дід.

– І ще, – Юстин зовсім розхвилювався, – вона казала, ніби чула десь, а мені повторювала. Що Червонобровому вічно тісно в батькових кордонах. Що цього разу він не переможе.

Дід довго розглядав дно спорожнілої миски.

– Так, – мовив він нарешті. – Батько її – той іще чаклун... Але ти не тушуйся. Чаклунові дочки – вони і за простих заміж виходять, і за благородних, і за багатих, і за жебраків... Їм на все начхати, розумієш. Вільні вони у своєму виборі... Так що не бійся.

Перевертаючись на холодній печі, Юстин згадував дідові слова та мовчки дивувався: як дідові спало на думку, що він, Юстин, зможе одружитися з Анітою?

А потім не витримав – і повірив сам. І розмірився.

Ох, як він мріяв! Яка довга, яка безсонна, яка щаслива видалася ніч!

Наступного ранку не було сонця.

* * *

Могила вийшла на славу; Юстину навіть зробилося трошки страшно. Дід ходив навколо косого каменя з вибитим на ньому Юстиновим ім'ям, бурмотів замовляння, посипав насінням трав – і вже через два дні могильний горбок мав такий вигляд, ніби споруджений був ранньої весни, кілька місяців тому.

– З весни тебе ніхто з чужих не бачив, – роздумував дід. – Повірять, куди подінуться... Їжі собі збери, мішок приготуй, щоб завжди під рукою. На берег підеш – на пісок не ступай, лише на каміння... Навколо будинку я траву-відбивайку насадив, вона будь-який запах відбиває, якщо собаку пустять – якраз до каменя доведе... Чого дивишся, Юстинку? Злякався? Не бійся, сто років проживеш. Якщо кому за життя могилу спорудили – сто років проживе, це вже точно!

Юстин мовчав. Ось уже кілька днів сонце проглядало хоч зрідка, але все ж проглядало, а Аніти не було і сліду, і у Юстина пошкрябувало на душі. Вигляд власної могили не додавав радості.

Уночі він довго не міг заснути, але не мрії долали його страх. Як тільки темна кімната і дідове сопіння провалилися в нікуди – звідти ж, із нізвідки, виринула Аніта: «Вставай же! Скільки можна тебе гукати! Вербувальники йдуть, уже йдуть, уставай же, уставай! Вони вже близько! Уставай, уставай, уставай!»

* * *

Дід стояв біля колодязя, спершись на зруб, похитуючись. Біля нього стояло порожнє відро. Ні курей, ні кіз, ні поросяти, ні коня не було ні чутно, ні видно. Перед ґанком лежав Вогник, над ним вилися мухи.

– Діду?!

Дід озирнувся – сорочка на ньому була розірвана в багатьох місцях, крізь величезну діру на спині видно було свіжі червоні мітки – поверх старих кийових шрамів.

– Злилися, – насилу вимовив дід. Здорове око його запливло, дід дивився на Юстина крізь шпаринку. – Сильно злились, Юстинку. Вогника пристрелили... Хотіли могилу розкопати, та передумали. Худобу зі злості забрали. Трохи хату не підпалили... Злилися, загалом. Відчували, що ми їх дуримо.

Юстин допоміг дідові сісти на лавку біля колодязя. Швидко витягнув води, дав напитися; дід довго вмивався, опускаючи розбите обличчя глибоко в крижану воду. Утерся залишками сорочки, всміхнувся, оголюючи рідкі зуби:

– Молодці ми, Юстинку. Зберегли тебе.

* * *

Друга половина літа була сонячною. Час від часу з заходу на схід пролітали численні зграї ворон – десь ішли бої, постачали воронам здобич.

Верхівці більше не показувалися.

Дід відлежувався; заради нього Юстин топив грубку вечорами. Діда вічно морозило; молока не було, яєць не стало – Юстин ловив рибу і годував діда юшкою, з жахом думаючи, що буде восени і взимку. Голод?

Аніта приходила щодня.

– Я тобі попоїсти принесла, – сказала вона одного разу.

Юстин поперхнувся:

– Навіщо? Я ж не жебрак...

– Ну, ти ж мені ковбасу пропонував, – нітрохи не збентежившись, заперечила Аніта. – Я тобі не як жебракові, я як другу... І діда погодуй.

У неї у вузлику було копчене м'ясо, нарізане тонкими рожевими скибочками. Солонуватий сир, якого Юстин ніколи не пробував. Білий хліб, такий ніжний, що танув у роті. Жовте запашне масло...

– Звідки буде? – запитав дід.

– Від верблюда, – сказав задоволений Юстин.

Верблюда він бачив один раз у дитинстві – на ярмарку.

* * *

Вони сиділи в межах кола, накресленого на землі, й Аніта розповідала, що військо Червонобрового повністю розбите в битві при річці Білій, що армія його супротивника, Вухатого Звора, переслідує князя і скоро наздожене його і що чекають великі зміни й потрясіння...

– Де вже більші, – похмуро відповів Юстин.

Дід потроху одужував – але все-таки дуже повільно.

– Напевно, ти маєш рацію, – подумавши, сказала Аніта. – Усім, хто живе в глушині, все одно, хто там сидить на троні – Червонобровий чи Вухатий Звор.

– Не все одно, – заперечив Юстин. – Якщо Червонобровий залишиться – він через кілька років захоче бійки у відповідь, знову збиратиме по дворах тих, хто хоч скільки-небудь підріс. Он діда забрали в рекрути, коли йому було п'ятнадцять.

– А скільки йому тепер? – запитала Аніта, помовчавши.

– Та вже за сорок.

– Так? – чомусь здивувалася Аніта. – Я думала...

І замовкла.

– Слухай, – сказав Юстин. – А про все це... Про ці битви, про річку Білу, я навіть не знаю, де вона... Про все це ти від батька чула?

– Ну, взагалі-то так, – неохоче зізналась Аніта.

– У нього є чарівне дзеркало?

Аніта скривилася:

– Немає в нього ніякого дзеркала. Йому не треба.

– Ого, – шанобливо простягнув Юстин.

– Ти ось що, – думаючи про своє, вела далі Аніта, – ти своєму дідові – внук?

– Ну, взагалі-то, – тепер скривився Юстин. – Узагалі-то я йому годованець.

– А батьки твої...

– Нема, – сказав Юстин. – І не було.

– Гаразд, – Аніта не захотіла далі розпитувати. Опустила вії, роздумуючи; Юстину страшенно захотілося помацати її щоку. Доторкнутися до м'якого куточка трохи підібганих губ.

– Скажи, – мовив він поспішно, проганяючи геть недозволені думки, – скажи, а чому цього Звора Вухатим звать? Це ж ніби як насмішка. Наш би Червонобровий нізащо не попустив...

– Ось тому ваш Червонобровий розбитий, а Вухатий за ним женеться, – з поблажливою усмішкою пояснила Аніта. – Вухатий – він розумний. У нього вуха великі, так він на шоломі собі звелів викувати залізні вуха – ще більші. Щоб у бою його завжди впізнавали... І він ніколи не збирає по селах хлопчаків на забій. У нього своя армія, справжня. Він красивий.

У Юстина неприємно дряпнуло всередині.

– Ти його бачила? – запитав він.

– Авжеж, – зізналась Аніта. – Я раніше... Ще до того, як із тобою познайомилася, ходила через скельце до Звора в парк. Один раз із ним говорила... У нього справді великі вуха. Але він усе одно красивий.

– Чому ж ти не залишилася? – похмуро запитав Юстин. – Із Вухатим своїм?

Аніта раптом розсміялася:

– Так здорово дивитись, як ти ревнуєш... Вухатий – ровесник твоєму дідові, йому теж за сорок. Тільки вигляд має він, звичайно, куди як молодший...

Юстину раптом стало дуже, дуже сумно. Так сумно, що навіть опустилися плечі; він утік від рекрутського набору, боягузливо втік, підставивши діда під знущання та побої. Він ніколи не побачить поля битви. Не того, де бенкетують ворони, а справжнього, де сходяться війська, де виблискує на сонці сталь і відразу ясно, хто герой, а хто слимак. Де тріщать під кінськими копитами кістки – але повалений знову встає, тому що так треба.

І, звичайно, він ніколи не побачить шатра, в якому зібралися полководці. Не побачить Вухатого Звора в його знаменитому шоломі, не побачить, як він проноситься перед своєю армією – не стадом шмаркатих хлопчаків, а справжньою армією! – і вигукує слова, дзвінкі та гарячі, слова, від яких мурашки біжать по шкірі, від яких кожен солдат відчуває себе безсмертним...

Він проковтнув слину.

Усе життя він голодуватиме і ховатиметься, порпатиметься в землі, удобрюватиме плодові дерева, продаватиме яблука і вишні.

Може, власноруч викопавши собі могилу, він безповоротно зламав щось у своїй долі? Поховав себе заживо? Може, варто було бути чоловіком – і з'явитися на заклик Червонобрового, щоб хоч здалеку, хоч через ліси списів подивитися на Вухатого Звора?

– За чим ти зажурився? – запитала Аніта.

– Скажи, – повільно почав Юстин, – а твоє скельце... Чи немає іншого такого, тільки щоб переноситися – звідси? Куди захочеш?

– А куди б ти хотів?

Юстин мовчав.

– Такого скельця немає, – задумливо сказала Аніта. – Поки що – немає... Але ти не сумуй!

* * *

Перед світанком вони пішли в поле, і Юстин навчив її приманювати ельфушів.

У травні, в пору цвітіння, ельфуші запилюють плодові дерева краще за бджіл і джмелів. На дереві, де по весні пустували ельфуші, виростають яблука завбільшки з диню та вишні розміром із яблуко; якщо садівник умілий і не ледачий, якщо вчасно підіпре гілки рогатками – за урожай з одного тільки дерева можна буде накупити хліба на цілий місяць. Багаті городянки просто божеволіють, варто їм побачити плоди з обпиленого ельфушами дерева; кажуть, що гігантські ці фрукти допомагають від жіночого безпліддя.

Улітку ельфуші в саду небажані. Ламають гілки, псують яблука, вигризаючи на зеленій шкірці великі й маленькі сердечка. Ловити ельфушів – собі дорожче: вони братолюбні й мстиві й за одного зловленого одноплемінника можуть підпалити сарай, а то і хату. Значить, завдання розумного садівника – відвадити літунів від саду, заманюючи в інше місце, наприклад, на квітучу липу, або на ромашкове поле, або ще кудись, де є чому тішити око.

Для приманювання ельфушів, пояснював Юстин Аніті, найкраще годиться дитина років до шести-семи. Відчувши в полі малюка, ельфуші злітаються, як на мед: розсідаються навколо малюка на квіти і на гілки, складають прозорі крильця – і заводять начебто бесіди, тобто дорослому здається, що це просто низка мелодійних

звуків, віддалено схожих на людську мову, але Юстин чудово пам'ятав, що, коли він був маленький і сидів отак у колі тендітних різнокольорових створінь, мова ельфів здавалася йому цілком осмисленою, хоча й одноманітною. Вони нескінченно повторювали щось на кшталт: «Гар-рно... Хлоп-чик... Бути гар-рним хлопчиком – гар-рно...», повторювали то хором, то поодинці, на різні голоси і з такими різними інтонаціями, що маленький Юстин готовий був слухати їх годинами...

Коли йому виповнилося вісім, ельфуші втратили до нього інтерес, але дід скоріше зрадів, ніж засмутився. Він сказав: ти зовсім великий... І навчив виманювати ельфів із літнього саду манком.

І ось, коли небо вже почало сіріти, Юстин і Аніта залягли у високу траву серед сплячих ромашок, поставили поруч ліхтар із кольоровими скельцями, і Юстин простягнув Аніті манок – тендітну сопілку з крутілкою. Запах вологих трав здіймався до неба; Аніта облизнула губи – серце у Юстина підстрибнуло – і подула; сопілка ніжно заскиглила, крутілка закрутилася, видаючи неповторний ельфущий звук, тому що в кожній сопілці був особливий проріз, і повітря, пробиваючись крізь нього, по-особливому свистіло...

Аніта манила і манила, і скоро до звичайного шелесту ранкового вітру додався незвичайний – шелест прозорих крил. Ельфів було багато, штук десять; вони кружляли над ліхтарем, над завмерлими в траві людьми, іноді зіштовхувалися крилами і мало не падали, але вирівнювалися знову. Юстин чекав, що вони, як зазвичай, покружляють-покружляють, та й підуть танцювати на квітах, збиваючи росу; трапилось інакше. Ельфущі, що злетілися на манок, уперше в житті Юстина – вірніше, вперше відтоді, як йому виповнилося вісім, – зацікавилися людьми.

Небо світилось. Один великий смарагдово-зелений ельфущ опустився Юстину на груди. Юстин завмер – в ельфуща майже не було ваги, але чобітки з підківками лоскотали і дряпали груди. На голові у зеленого ельфуща був жовтий обруч, ніби кільце з голочками, а праворуч і ліворуч від кільця гострими листочками

настовбурчувалися вуха. В ельфуша було бліде обличчя, майже людське, з довгими темними очима, гострим носом і маленьким рожевим ротом. Юстин зустрівся з ельфушем поглядом – і мимоволі перестав дихати; смараглова істота знялася над ним, розчепіривши руки та ноги, ніби обхопивши невидиму мильну бульбашку, і Юстин почув ніби здалеку, ніби з дитинства:

– Тілі-тілі... Гар-рний. Тілі-тілі... Тісто – гар-рно...

Відразу два ельфуші, ніжно воркуючи «тілі-тілі», опустилися Юстину один на груди, другий на живіт. Юстин мало не скрикнув, спробував піднятися, але три інші літуні вилися біля його обличчя, оголюючи в усмішці маленькі гострі зуби; ніжно-рожевий ельфуш вже перекушував нитки, на яких трималися Юстинові ґудзики, а хтось іще перегризав зав'язки штанів.

– Тілі-тілі... – заклинанням слалося над травною. – Тілі-тілі-тілі... Тіссто, тіссто...

Манок давно вже мовчав. Ельфуші кружляли над Анітою, вивільняючи її з одягу, а вона не опиралася, заворожено всміхалась. Її сукня, розібрана по частинах, вже лежала поруч світлою калюшкою, відразу п'ять співучих ельфушів підхопили поділ її сорочки і з натугою потягли вгору, а під сорочкою не було взагалі нічого, крім самої Аніти.

– Тілі-тілі-тілі... Тіссто, тіссто...

Від ельфушиного співу каламутилося в голові і бігли мурашки по голій спині, голій до самих п'ят.

Ліхтарик із кольоровими скельцями перекинувся набік і погас.

* * *

– Ти знав? Про ельфушів?

– Не знав...

Аніта сміялася:

– Зна-ав... Усе знав...

Юстин обімлів:

– А ти... знала?

– Усі знають, – сміялась Аніта, – що ельфюші клують на дітей і на закоханих... Я ж бо відразу все зрозуміла, коли ти мені манок показав.

Юстин почувався дуже червоним, дуже щасливим і дуже дурним. Вони лежали в сіні, під навісом, і Аніті пора було йти, але вона не могла, бо небо затягло хмарами і збирався дощик.

– Твоя правда, – сказав Юстин, заплющуючи очі. – Тебе не обдуриш... Звичайно, я знав.

...Він відчував, як виступають на очах сльози. Не від горя; Анітині губи були осередком усієї на світі ніжності, у Юстина ніби гаряче сонце вибухнуло всередині, він плив, як у топлому молоці, і нічого, крім Анітиних зволжених очей, не бачив.

– Тілі-тілі... – ледь чутно співали у вухах зниклі голоси.

По навісу стукали краплі, Юстин плавився в своєму щасті, перебував у своєму щасті, в їхньому спільному, взаємному, помаранчевому і синьому, яскравому сонячному щасті. Потім вони довго лежали, заколисуючи одне одного, не було холодно, ні про що не треба було турбуватись, і закопчене Анітине скельце з відшліфованими краями лежало у Юстина на голому плечі.

Потім він заснув.

* * *

Тільки через місяць після візиту вербувальників дід відчув у собі досить сил, щоб вийти «в світ». Юстин відмовляв його, але дід був непохитний: вистругав собі палицю, обмотав ноги ганчірками і пішов – до найближчого хутора, за новинами.

Повернувся наступного дня – накульгуючи, але задоволений.

Новин і справді виявилося вище даху. Червонобрового скинули; кажуть, сам він згинув десь у горах, зірвався з кручі, утікаючи від

погоні. Вухатий Звор увійшов до княжої столиці, одним указом позбавив влади всіх княжих радників, намісників і начальників, а іншим указом призначив своїх – і вони розїхалися по містах і селищах, потрясаючи зброєю та вірчими грамотами, супроводжувані численною похмурою вартою. Ціни на хліб підскочили втричі; народ про всяк випадок зачався, припинив усяку торгівлю, сховав усе, що можна було вберегти – до з'ясування обставин, поки не стане зрозуміло, чого від нової влади чекати.

– Тепер вільно можеш ходити, Юсе, – говорив дід, чухаючи бороду. – Ти тепер не дезертир. Ти тепер можеш хоч куди найнятися, хоч де оселитися, нам-бо з тобою кінець Червонобрового – на радість, ну його, кровопивця...

Юстин відмовчувався. Розумом тямив, що дід говорить про важливе, але ніяк не міг змусити себе стурбуватися поваленням Червонобрового, подорожчанням хліба й новими намісниками. Йому було навіть образливо, що дід настільки поглинений страшними й радісними новинами; йому навіть страшнувало було від того, що його власні думки зіставлялися з дідовою розповіддю, як небесні хмари – із псовим полюванням у далекому лісі. Лякаюче, шумно, криваво – але далеко внизу, вкриті серпанком, байдуже...

Усе, що відбувалося в ці дні з ним і Анітою, здавалося йому настільки ж значним, як сонце і місяць. Як небо і яблука. Як жнива.

* * *

Вони купалися на мілині далеко від берега. Разом грілися на плоскому бородатому камені – голяка; це було прекрасно і болісно. Дрібні черепашки впилися в боки; Анітине волосся впліталось у морську траву.

– Яка безсоромність, – блаженно шепотіла Аніта, дивлячись у небо.

Ніде-ніде на світі не було ні душі.

Дні минали один за одним, як намисто з білих черешень; дні були сонячні, ночі – короткі, ввечері Аніта йшла, щоб повернутися вранці.

– Юсе... – сказав одного разу дід, коли зоряним вечором вони вляглися спати у дворі, під небом, дід на возі, а Юстин під возом. – Ти вже знаєш, хто вона?

– Ні, – сказав Юстин, із якого миттю злетів увесь сон.

Дід посопів; за цим сопінням стояли довгі дні, коли Юстин ішов на світанку і повертався в сутінках; вечори, коли дід зиркав на Юстину, бажаючи і не наважуючись про щось запитати, але Юстин не помічав цих поглядів і щасливо засинав на соломі, йому снівся ранок...

– Юсе, – сказав дід, і крізь щілини у возі на Юстину впало кілька соломинок, – я ж чекаю все, чекаю. Думаю, Юс мій одружиться, дружину приведе, будуть діти... Ти ж не дезертир тепер. Можеш одружитися, з ким хочеш. Хлопець ти видний: красивий, здоровий, розумний... А я хворий вже і старий, Юсе. Скільки проживу – невідомо. Ти б запитав у неї – піде вона за тебе заміж? Якщо вона, звичайно, людина?

* * *

«Підеш за мене заміж?»

Скільки разів він ставив їй це запитання. То грізно, то м'яко, то благально, то недбало. Скільки разів він питав її – у мріях.

Скільки разів, розкривши рот, він закривав його знову. Вона питала – що? І він відгукувався – ні, нічого...

А потім зарядили дощі на цілий тиждень.

А потім...

* * *

– Юстине! Юсе! Вставай... Будь ласка...

Він протер очі. Була ніч; він здригнувся, згадавши, як вона снилася йому напередодні візиту вербувальників. Що, невже знову біда?!

Але вона не снилася. Вона стояла поруч і трясла його за плече. Уночі! В хаті!

– Що? – запитав він, перехоплюючи її руку.

– Батько все знає, – сказала Аніта в темряві. – Юстине... Тепер або ми тікаємо – або ти мене більше ніколи не побачиш.

– Ми тікаємо, – легко погодився він.

Хоч як тихо шепотілися вони – сопіння діда на лавці припинилося.

– Ми тікаємо, – повторив Юстин уже не так упевнено. – А куди?

– Я здобула інше скельце, – сказала Аніта. – Дві його половинки. Я знаю місце, куди воно веде. Це дуже далеко. Навіть батько, можливо, не знайде нас... Тільки дивитися треба не на сонце, а на місяць.

Юстин глянув у той бік темряви, де мало бути вікно. Нічого не побачив.

– Сьогодні повня, – сказала Аніта. – Удосвіта вітер розвіє хмари... Тільки я тобі спочатку мушу сказати, хто мій батько. Інакше це буде нечесно.

Юстин не слухав, думав про діда. Про те, що дід ледве життя не позбувся, рятуючи його, Юстина. Про те, що, крім Юстина, у діда немає жодної живої душі. Про те, що скоро осінь, а худобу забрали. Про те, що дід хворий – з його, Юстина, милості.

– Стривай, – сказав він пошепки. – Стривай...

– Ти боїшся?

– Ні! Але я подумав... А як же дід? Чи можемо ми його взяти з собою?

Заскрипіла лавка. Дід поворухнувся. Юстин прекрасно розумів, що він не спить. Слухає.

– Але у скельця тільки дві половинки! – сказала Аніта вже в повний голос. – Тільки дві... Ми підемо сьогодні – або я тебе більше ніколи не побачу!

Юстин мовчав.

– Хто твій батько, дівонько? – тихо запитали з лавки.
– Яка різниця, – пошепки сказав Юстин.
– Велика різниця, – з гиркотою відгукнулася Аніта. – Мій батько...
Мій батько – Ос, Господар Колодязів.

Тихенько заспівав вітер у комині. Значить, справді – скоро небо очиститься, вийде місяць.

– Цього не може бути, – сказав Юстин. – Так не буває. Аніто, так не може бути!

– Так є, – глухо сказала Аніта. – Я його люблю... Але він – такий, який він є, й іншим бути не може.

Темрява тихо застогнала. Рипнула під дідом лава.

– Я б могла не говорити, – сказала Аніта, ніби виправдовуючись. – Але це було б нечесно. Адже він шукатиме мене і, можливо, знайде – навіть там. І тоді... розумієш?

– Він не дозволяє нам зустрічатися? – нерозумно запитав Юстин.

– Він вважає, що я маю робити те, чого хоче він, – тихо сказала Аніта. – Він інакше не вміє. Він же Господар Колодязів.

– Не повторюй! – тихенько скрикнув дід. – Не повторюй... Накликаєш...

Вітер у димарі завив сильніше.

– Значить, ти не підеш зі мною, Юстине? – тихо запитала Аніта. – Значить... ми можемо попрощатися?

– Іди, – благала темрява. – Навіщо ти прийшла, дівонько... Навіщо ти закохала його в себе... Ти ж знала, чим це може скінчитися – для нього... Навіщо ж ти?

Вітер у димарі вив сильніше, вив, ніби дикий пес посеред кладовища. Уї-і-і...

– Так, – тихо сказала Аніта. – Ви маєте рацію. Звичайно.

Повітря заколихалося; в прочинені двері війнуло протягом. Юстин зісковзнув із печі, перекинув у темряві табурет, метнувся повз лавки – до дверей.

– Ю-усе! – лунало йому вслід.

На вулиці було світліше. На небі, в тому місці, де був місяць, хмари вже світилися білим.

– Стій! – він наздогнав її біля воріт. – Стій... Послухай. Невже ми ніяк не можемо взяти діда з собою?

– Так ти готовий іти зі мною?!

– Піду, – сказав Юстин, цокотячи зубами, ймовірно, від холоду. – Я вже втік один раз – від вербувальників... Як боягуз.

– І правильно зробив, – заперечила Аніта. – Тебе ж вели не на війну, а на бійню.

– Тепер неважливо, – сказав Юстин. – Слухай... Я з тобою. Куди хочеш. Якби діда не було – я б узагалі не думав, пішов би за тобою – і все.

– А якщо батько нас зловить?!

– Не зловить, – Юстин махнув рукою.

– А якщо зловить?

– Не зловить! – гаркнув Юстин. – Що мені з дідом робити, га? Як він буде без мене?

Аніта на хвилину замовкла. Потім раптом зчепила пальці:

– Ну ось що... Я знаю спосіб, щоб ти міг час від часу до діда навідуватися. Допомогати йому. Грошима... Худобу можна буде купити нову, хату полагодити...

– Відвідувати? – перепитав Юстин. – Тут?

– Авжеж, – Аніта труснула волоссям. – Раз на тиждень... Приблизно.

– Так про що ж ми розмірковуємо? – здивувався Юстин. – Стривай, я скажу йому, що скоро повернуся...

– Не треба, – Аніта втримала його за руку. – Зараз місяць вийде... може, на одну секундочку. Якщо ти йдеш зі мною – то просто зараз!

– Я йду, – сказав Юстин.

Хмара відсмикнулася вбік, ніби рвана фіранка. Вивільнила місяць; Аніта відірвала нарешті свої губи від Юстинових – і простягнула йому половинку закіптявленого скельця.

Юстин підніс скло до очей. Рука його йшла все повільніше, але все-таки не встигла зупинитися, не встигла повністю опинитися у владі страху; йому здалося, що він побачив кільце на білій поверхні місяця, обручку...

Відчуття було таке, ніби падаєш у неглибоку яму. Місяць блимнув і пропав; коліна підігнулися, під босими ногами була вже не трава, а кам'яні плити. В його руці, як і раніше, жили тонкі Анітині пальці, холодні, як місяць...

Він чув, як Аніта тонко, болісно скрикнула.

Її пальці вислизнули з його руки – і тоді він розкрив очі.

* * *

Тут було трохи світліше, ніж на залитому місяцем дворі. Праворуч і ліворуч угадувалися кам'яні стіни; повітря було не те щоб сперте, але якесь дуже густе, з ледь відчутним неприємним запахом, і Юстин, який звук до свіжого повітря саду і поля, закашлявся. Погано, якщо це і є те саме місце, куди вони з Анітою втекли, де їм тепер доведеться жити...

Аніта стояла поруч – трохи зігнувши коліна і розвівши руки в сторони, немов загороджуючи Юстину від чогось, ніби він, Юстин, був маленьким, як ельфуш, і міг сховатися за вузькою Анітиною спиною.

А перед Анітою, за три кроки, стояв іще хтось, і навколо нього напівтемрява згущувалася, перетворюючись на темряву.

Юстин здригнувся. Зробив рух, щоб загородити собою Аніту – але вона несподівано сильно відштовхнула його.

Безлика фігура, що стояла перед ними, випромінювала темряву точно так, як світлячок випромінює світло; через мить виявилось, що й обличчя у того, хто стояв, було. Юстин заглянув у нього – і вкрився холодним потом.

– Якщо ти його торкнешся, я повішуся! – незвично тонким голосом пообіцяла Аніта.

Фігура, яка випромінює темряву, мовчала.

– Я маю право! – майже зойкнула Аніта. – А ти шпигуєш! Ти не маєш права! У мене своє життя! Я людина! Я жінка!

У Юстина підкосилися ноги. Він зрозумів раптом, куди вони потрапили і хто перед ним стоїть.

– Відпусти його, – дуже тихо, жалібно попросила Аніта.

Юстин, стримуючи тремтіння, обняв її за плечі:

– Не...

Він хотів сказати «Не плач», або «не турбуйся», або «не треба», він сам іще не вирішив. Але нічого не вийшло – голосу не було, а пищати не хотілося.

– Іди до себе, – повільно сказав той, хто стояв перед ними.

– Ні! – крикнула Аніта.

– Іди до себе, – байдуже повторив той, хто стояв перед ними. – Іди.

Аніта втягнула голову в плечі:

– Якщо ти його торкнешся... Якщо ти тільки його торкнешся...

– Ти заслужила серйозне покарання, – сказав той, хто стояв. – А він... Ти ж збрехала йому і не сказала, що його чекає в разі невдачі.

– Я сказала, – прошепотіла Аніта.

Її батько, що виділяв темряву, підвів очі й подивився просто на Юстина; Юстин ледь утримався, щоб не впасти на коліна – від раптової слабкості й ще тому, що на нього накотилася раптом хвиля каламутної запаморочливої покірності.

– Правда? – запитав Ос, не зводячи погляду. – Вона сказала тобі, чия вона дочка?

Юстин кивнув, і крапля поту лоскотно прокотилася від скроні до підборіддя.

– Але я ж чую між вами якусь брехню, – сказав Ос, Господар Колодязів, і перевів погляд на Аніту. – Що ти збрехала йому?

Аніта здригнулася. Повільно обернулася до Юстина – бліда, з двома мокрими борозенками уздовж щік:

– Я збрехала тобі про діда. Ти б не зміг... провідувати його. Ти б пішов назавжди. Я збрехала, щоб ти не відчував себе зрадником...

Юстин розкрив рота, як риба. Знову закрив. Захотів прокинутися, прокинутися ще раз, на світанку, прокинутися на цей раз по-справжньому.

– Тепер іди до себе, – жорстко сказав Господар Аніті. – Іди.

Вона згорбилася, притиснула долоні до живота і, тягнучи ноги, побрела кудись геть, у темряву, вгору ледь помітними гвинтовими сходами. Юстин уражено дивився їй услід.

Аніта збрехала йому!

«Щоб ти не відчував себе зрадником...» Але ж він був би зрадником!

Він уже зрадник. Бо дід залишився сам... Тепер на віки вічні – сам.

Господар Колодязів ступив уперед. Юстину здалося, що він рухається, мов кругла крапля олії на поверхні води. Що простір поряд із ним м'яко вигинається.

І він заплющив очі, бо йому не хотілося бачити власну смерть. А Господар Колодязів усе стояв і дивився, і нова хвиля покірності в Юстиновій душі піднімалась усе вище, готова захлюпнути його з головою...

– Так ти знав, проти чиєї волі йдеш? – запитав Господар Колодязів.

Юстин облизнув губи. У роті наростав залізний присмак – ніби він, Юстин, був запряжений і гриз вудила.

– Так.

Господар Колодязів дивився.

– Я не розумію, чому це... проти волі, – із зусиллям продовжував Юстин. – Я не розумію, чому така воля... Чому вона не може... обрати мене?

Господар Колодязів не відводив погляд – ніби поклав холодну долоню на обличчя.

– Вона людина, – в розпачі продовжував Юстин. – Якщо їй у слід вовчого порошку насипати, то нічого не буде. Значить, вона людина.

Той, що стояв перед ним, мовчки схилив важку голову на плече.

– Вона любить мене, – голосніше сказав Юстин. – Я кохаю її. Чому не можна? Чому не можна її любити? Адже вона людина! Вона... вільна! Ну скажіть, навіщо вам принц?! Тобто навіщо їй принц... Вам же не треба ні влади, ні багатства, у вас і так усе є... Так чому – не можна? Я по-чесному... я хочу з нею одружитись. Я не те щоб там... Я ж по-чесному!

– А ти її не знаєш, – несподівано м'яко сказав Господар Колодязів. – Вона зовсім не така проста, як тобі здається... Вона збрехала тобі вперше, але не востаннє.

– Не кажіть так про неї, – попросив Юстин.

– ...І вона знала, що провести тебе туди, куди їй хотілося – через місяць, – їй скоріше за все не вдасться. І вона знала, як я з тобою вчиню.

– Це неправда, – сказав Юстин.

– Що неправда?

Юстин мовчав.

– Не бійся, – мовив Господар Колодязів. – Ти помреш миттєво і безболісно.

* * *

Навколо, наскільки вистачало очей, була темна глибина. Юстин сидів на круглому стовпі, верхівка його була ніби кам'яний острів у морі порожнечі. Юстин сидів у самому центрі маленької тверді, скорчившись, підтягнувши коліна до живота. Сидів і думав над словами Оса, Господаря Колодязів.

Аніта знала, що веде Юстина на смерть? Не може бути. Невже вона переоцінила можливості свого скельця...

«Ти заслужила на серйозне покарання»... Що він із нею зробить? Відшмагає? Юстин криво посміхнувся. Вбивати ж він її точно не

буде, вона не ризикувала життям, дивлячись на місяць через осколок скла...

Але вона ж попереджала! А Юстин у відповідь сказав: «Я пішов би з тобою на край світу». Тоді вона збрехала, що він зможе провідувати діда...

Ос, Господар Колодязів, теж збрехав. Аніта не могла вести Юстина на смерть. Це отрута, вкладена в слова – сказані, вони руйнують довіру зсередини.

Юстин міцніше обхопив коліна. Про що він шкодував найсильніше? Про життя? Дурниця! Було шкода діда, який залишився зовсім сам, і шкода, що ніколи більше не доведеться поцілувати Аніту.

Іноді він питав себе – а може, він уже помер? Може, після смерті кожна людина виявляється ось так, на самоті, на вершині кам'яного стовпа? Наодинці зі своїми спогадами?

Він згадував кольорових ельфів. Дотик ажурних крилець. «Тілі-тілі». Запах трав. Запах Аніти.

Він заплющував очі й намагався заснути – але хіба можна спати на вершині велетенської колони? Так, гляди, й скотишся вниз і летітимеш, не знаходячи опори й смерті, багато сотень років...

А потім темрява біля нього загусла, і з нізвідки з'явилася фігура, що пливе через простір, ніби крапелька олії по воді. І Юстин зрозумів, що він усе-таки ще живий і що це – ненадовго.

– Я покарав свою дочку, – сказав Ос, Господар Колодязів. – Але під час покарання з'ясувалися нові обставини. Ходи-но сюди... Юстине.

Юстин здригнувся від звуку свого імені; кам'яний стовп зник. Тепер він стояв посеред круглої зали, можна було бігти праворуч і бігти ліворуч без страху впасти в темряву – але Юстин залишився на місці. Тільки з деяким запізненням розкинув руки, балансуючи посеред виниклої – і зниклої – безодні.

– Вона в тебе не на жарт закохана, – сказав Господар гидливо.

– Так, – погодився Юстин. – І я теж люблю її. Я... дозвольте попросити руки вашої дочки.

Ос довго дивився на Юстина, а потім зареготав. Це було страшне і відразливе видовище; Юстин утягнув голову в плечі. Невже Аніта справді – його дочка?!

– А хто була мати Аніти? – запитав Юстин пошепки, сподіваючись, що сміх Господаря заглушить його слова. – Ви люби-ли її?

Господар обірвав свій сміх. Під поглядом його Юстину захотілося стати плоским, як малюнок на стіні. Погляд розмазував і сплющував; негайно треба було щось придумати, якусь хитрість, щоб той, хто стояв перед ним, хоч на секунду замислився, хоч на мить відвів очі...

– Ви можете заглянути в майбутнє? – майже вигукнув Юстин. – Ви можете? Ну, подивіться туди – і побачите, що буде, якщо ви мене не вб'єте, а дозволите одружитися з Анітою!

Господар посміхнувся. Юстин чекав, обливаючись холодним потом.

Ос повільно рушив крізь простір, огинаючи Юстина, і пільма рухалася за ним коротким шлейфом. Там, де пройшов Господар Колодязів, на кам'яних плитах підлоги виступав іній.

– Майбутнього не існує, – сказав Хазяїн якимось навіть сумно. – Усі ці ворожки, чаклунки, що заглядають у майбутнє... Його немає. Воно створюється кожної хвилини, секунди, зараз. Показати, як це буває?

Юстин мовчав.

– У тебе є монетка? – м'яко запитав Господар.

Юстин поліз у кишеню штанів. Негнучкими пальцями витягнув єдину монетку. Мідний гріш.

– А ти не бійся, – все так само м'яко вів далі Господар. – Дай її мені.

Юстин підніс руку – і впустив мідяк у простягнуту темну долоню.

– З одного боку тут одиниця, з другого – профіль Червонобрового. Усього лише дві сторони. Я кидаю монетку, і ніхто не знає напевно, як вона впаде. Якщо випаде мертвий князь, я вб'ю

тебе, як обіцяв. Якщо випаде одиниця – я поверну тебе в те саме місце, звідки Аніта тебе висмикнула.

– І дозволите з нею одружитися? – швидко запитав Юстин.

Господар посміхнувся:

– А ось це трапиться, якщо монетка стане на ребро.

Юстин опустив голову.

– Зараз майбутнього немає, – продовжував Господар. – Його не буде зовсім, якщо випаде орел. Якщо решка – ниточка твого життя продовжиться, але якесь дивне «майбутнє», про яке ти говориш, від цього не з'явиться. Сам будуватимеш своє «сьогодні» та згадуватимеш своє «вчора»... Майбутнього немає. Зрозумів?

Юстин мовчав.

– Я кидаю, – сказав Господар.

Мідна монета летіла метушливо, занадто швидко, без належної урочистості. Тьмяно брязнула об кам'яну підлогу, підстрибнула, впала знову, затанцювала, заспокоїлася.

– Тепер подивись, що там випало.

Юстин стояв, не рухаючись.

– Глянь, – сказав Господар. – Не нахилятися ж мені... Через таку мализну.

Юстин підійшов до місця, де лежала монетка, замружився; накрив мідяк долонею.

– Майбутнього все ще немає, – сказав за його спиною Господар. – Але долю твою вже вирішено... Отже?

Юстин прибрав долоню, заздалегідь знаючи, що побачить гордовитий профіль із кривим, як у відьми, носом – профіль мертвого тепер Червонобрового.

Він помилився. Монета впала одиничкою догори.

Частина друга

На возі жовто-рожевою гіркою лежали яблука. Окремо – гігантські, з тих яблунь, де танцювали по весні ельфуші. Окремо – звичайні, але теж дуже великі, чисті, без єдиної червивинки. Світало; Юстин виїхав затемна, щоб устигнути до початку базарного дня.

Наближалася осінь. Шапа, позичена у сусідів із хутора, прекрасно розуміла, що Юстин їй не господар і поганяти батогом не має права, а тому йшла непоквапно – Юстин ніколи не бачив, як гуляють городянки по бульвару, але, ймовірно, якраз таким прогулянковим кроком вони і походжають...

На передку воза погойдувався ліхтар. Жовте світло його впліталось у сірі сутінки дня, що наближався.

Перед в'їздом до міста Юстин зупинився біля колодязя. Умився; мозолясті долоні майже не відчували дотику багатоденної жорсткої щетини.

...Попервах він усе коптив скельця, накладав саморобні замовляння й дивився на сонце. І щоразу бачив рівний білий круг, і щоразу залишався на тому самому місці, тільки одного разу, зопалу виклавши всі відомі йому заклинання, при погляді на сонце відчув ніби удар по потилиці, впав і не відразу підвівся.

Дід спершу вмовляв його і втішав. Потім мовчав, удаючи, що нічого не сталося. Потім – це сталося після чергової спроби Юстина подивитися на сонце крізь заговорене скло – дід раптом збожеволів. Він, хто ні разу в житті не підвищив на вихованця голос, тепер кричав, лаявся, плювався і навіть замахувався на Юстина.

Юстин став цілодобово пропадати на березі, у полі або в саду. Засинав на голій землі, підхоплювався від дотику до плеча – але дотик щоразу виявлявся сном. Він виходив у поле, намагався приманювати ельфушів; ті зліталися, зачувши манок – та, ледве угледівши Юстина, кидалися врозтіч.

Дід зати́х. Перестав сварити Юстина, узагалі перестав із ним розмовляти. Сильніше згорбився, знову почав кашляти. Наближалась осінь...

Юстин важко виліз на віз, погасив ліхтар. Було вже зовсім світло, слід було поспішати – але Юстин раптом відкинувся назад, ліг, закинувши руки за голову, просто на яблука.

Білі яблука були холодні, ніби з льоду. У крапельках роси.

Рожеві яблука здавалися теплими, їхній дотик був – як дотик живої шкіри.

Юстин лежав на яблуках і дивився в небо. Мав бути базарний день, а Юстин завжди задихався на базарі, завжди здригався від окриків, ненавидів суєту, натовп, пил, гордовитих городянок, скупих селян, грубих збирачів податей, гарненьких служниць, чиє настирливе кокетство було настільки ж витонченим, як колода для рубання дров: «Гей, красунчику, чому нині яблучка?» І витягнуті вперед губи, масні та червоні, які щойно цілувалися з мащеною пампушкою...

Юстин знав, що мине рік, два – і Аніта стане примарою, і згадувати її можна буде без гіркоти, а можна буде взагалі не згадувати...

Юстин знав, що ніколи більше не буде всміхатися.

* * *

Ярмарки змінювали один одного; пора стояла гаряча, тільки встигай. Юстину щастило – він продавав дорого, купував дешево, скоро у діда у дворі знову завелися дві кози й два десятки курчат, а найголовніше – вдалося купити коняку, не стару ще, хоча, звичайно, і не молоду. На сусідньому хуторі сучка навела цуценят, Юстин вибрав найзліше, приніс додому і назвав Вогником. Дід ночами безперервно варив зілля в казані – ворожив; Юстин хотів сказати

йому, що майбутнього не існує і передбачати його – тільки час утрачати.

Але не сказав.

Одного разу вночі Юстин прокинувся від того, що дід стояв над ним зі свічкою. Юстин розлютився і мало не образив діда грубим словом, але втримався.

– Юстинку, – сказав дід, і свічка в його руці здригнулася, проливаючи віск на пальці. – Ну, повір ти старому...

– Що? – запитав Юстин, злякавшись, що дід збожеволів од переживань.

– Будь він проклятий! – тонко скрикнув дід. – Чаклуни ж, хоч які могутні – із людей усе-таки, і ясно, чого від них чекати... А цей – ти знаєш, яких колодязів він Господар? Не знаєш, Юстинку... Не тих, де воду беруть. Інших колодязів... Ох, глибоких, Юстинку. Не треба нам біди, закликаю, забудь її, забудь, пояснити не можу – так хоч повір старому, повір, га?

Із здорового ділового ока скотилася сльоза. Юстин злякався.

На його пам'яті дід не плакав ніколи.

* * *

Того, що сталося в самій середині осені, ніяке дідове ворожіння передбачити не змогло. Напевно, не збрехав Господар Колодязів – майбутнього немає...

Юстин був удома – розвантажував віз дров, який удалося напередодні виміняти на десять кошиків «ельфушачих» яблук. Носив дрова під навіс, сортував, складав; перестук багатьох копит почув тільки тоді, коли вершники були вже зовсім близько.

П'ятеро. На високих ситих конях, таких величезних, що Юстинова шкапа була поряд із ними, як жаба перед куркою. Бородаті. Добре одягнені. Засмаглі. Похмурі.

У кожного на поясі була шабля.

Юстин як стояв перед стосом дров – так і опустив руки, і дрова викотилися на землю з дзвінком, якимось навіть музичним стуком.

– Відчини ворота, – звелів старший вершник, дивлячись на Юстина поверх хисткого похиленого паркану.

Юстин підкорився. Два вершники вїхали на подвір'я і спішилися; троє залишилися зовні.

Старший витягнув із-за пояса жовтий, згорнутий рурочкою папір. Розгорнув, провів по написаному товстим, як молода яблуня, пальцем:

– Як звати?

– Мене? – з жахом запитав Юстин.

Стражник підвів на нього світло-блакитні каламутні очі:

– Мене я знаю, як звати... Тебе, ховраше!

– Юстин...

Стражник знову зазирнув у свій папір,

– Ага, – сказав задоволено. – Недарма, значить, у таку далечінь перлися...

З хати вийшов дід. Вийшов – і ніби вріс у поріг.

– Років тобі скільки? – вів далі допит стражник, не дивлячись на діда.

– Вісімнадцять...

– Ага! – повторив стражник ще більш задоволено.

– В армію? – слабо запитав дід, притримуючись рукою за одвірок.

Володар паперу нарешті помітив його. Поманив негнучким пальцем:

– Іди сюди, старий...

Дід мало не впав, спускаючись із порога. Юстин кинувся до нього, підхопив під руку.

– Родич він тобі? – запитав стражник, коли дід і Юстин, що підтримував його, зупинилися просто перед ним.

– Ні, – сказав дід, не опускаючи очей. – Приймак.

– Це молодець, що не брешеш, – похвалив стражник. – Де взяв? Як звали бабу, яка тобі його принесла?

– Фрина-гусятниця, – насилу вимовив дід. – Пане мій, помру без нього. Не забирайте.

Стражник не звернув на його слова ніякої уваги.

– А ця Фрина була мати йому?

– Ні. Мати його померла.

– А батько?

– А батька не знаю.

– Скільки йому було, коли ти його взяв?

– Рік йому був... Пане, не забирайте! Він хворий...

– А ось тепер брешеш, – розчаровано сказав стражник. – Він здоровіший за нас усіх, он який рум'яний...

І перевів погляд на Юстина – а у того тим часом уся кров пішла кудись у живіт, і щоки стали, напевно, білі-білі – в усякому разі стражник гмикнув:

– Ну, тепер він злякався... А то червоний був, як дівка.

Юстин мовчав.

Ось так, значить. Від тих вербувальників він у могилу сховався... Даремно, виходить, старався. Даремно Вогника прикінчили, марно діда ледве не забили до смерті... Тому що все одно – ось вона, доля. Господар Колодязів каже – немає майбутнього, а народна мудрість не погоджується – чому бути, мовляв, того не минути...

– Я не боюся, – через силу мовив Юстин.

– І славненько, – схвалив стражник. – Он до того худого в сідло сядеш. За спину. Зрозумів?

– Куди? – ледь чутно закричав дід. – Не пущу!

– Ти, старий ховраше, під копита не лізь, – розважливо порадив стражник. – Пустиш ти чи не пустиш – тебе не питають...

І обернувся до Юстина:

– Що став?

...Він опинився за чиєюсь пітною спиною. Босі ноги бовтались у повітрі; кричав услід дід, і Юстин кричав у відповідь, що не хвилюйся, мовляв, скоро повернуся...

А кінь пустився риссю – і скоро не стало видно ні хати, ні паркану, а тільки спина, перетягнута шкіряним ременем, спина – і трошки неба.

* * *

Відстань, на яку Юстиновій шкапі потрібно багато годин, ситі коні стражників здолали граючись. Один раз зупинилися біля колодязя – умитися, напоїти коней, перекусити; бранцю дали кусень м'якого чорного хліба, він відкусив раз – і не зміг більше їсти.

– Гей, хлопче, – сказав йому стражник, за чиєю спиною він їхав, – а що ти накоїв?

– Накоїв? – тупо перепитав Юстин. – Я... а хіба мене – не в солдати?

– Ні-і, брате, – гмикнув старший, той самий, що привіз за поясом згорнутий у рурочку папір. – Тебе за спеціальним наказом велено приставити, так що ти у нас важлива птиця! Може, язиком плескав у таверні?

– Зроду не бував я в тавернах, – пробелькотів Юстин.

– Ну, та розберуться, – кинув той, у кого Юстин їхав за спиною.

– Наша справа доставити... Ну що, рушаємо?

І вони знову поскакали, і Юстин усе намагався збагнути, звідки на нього могла впасти біда – але його підкидало на кінському крупі, і думки збивалися, ніби масло в масничці.

Було вже темно, коли вїхали в місто.

* * *

Над великою кімнатою нависала низька, чорна від кіптяви стеля. Юстин ступив через поріг – і зупинився; кімната була повна народу, і всі обличчя обернулися до прибульця.

За його спиною скреготнув засув.

– Іще один, – сказав хтось.

– Хлопче, ти чий?

– Юстин я, – хрипко сказав Юстин. І переступив з ноги на ногу.

– Ну, так заходь, – сказав смаглявий хлопець, на вигляд років двадцяти. – Всі ми тут... такі. Не бійся, заходь.

Уздовж стін кімнати тяглися лавки. Дехто лежав, закинувши ногу на ногу, хтось сидів на підлозі, на купі соломи. Смаглявий хлопець поплескав долонею по вільному місцю на лавці біля себе:

– Іди, сядь...

З-під долоні його вискочив багатонігий домохранець, обурено пискнув, погрозив тонким кулачком. Смаглявий хлопець байдуже нігтем скинув пискуна в щілину; Юстин здригнувся – він терпіти не міг домохранців. Гидував.

– Мене Акіром звуть, – сказав смаглявий хлопець. – Я сільський, але в місті найнявся водовозом... Так мене просто з вулиці заграбастали. Сьогодні вранці.

– А за що? – запитав Юстин, озираючись. Обличчя навколо були молоді й не дуже, налякані й байдужі, похмурі й відчужені. Один хлопчик років тринадцяти сидів, забившись у куток, і тер кулаками очі.

Акір пирхнув:

– За що, за що... В армію коли беруть – хіба питають за що?

– А нас хіба в армію? – обережно запитав бородатий чоловік із лавки навпроти.

– А куди? – поблажливо гмикнув Акір.

– Я чув, – сказав Юстин, – що мене за спеціальним наказом...

– Багато в голову про себе забрав, – пирхнув огрядний юнак із дуже блідим обличчям, яке не знає засмаги. – Просто зараз! Будуть на всякого селяка спеціальний наказ складати...

В'язні загомоніли:

– А що...

– Сам селяк...

– В армію, це точно... Князь закликає...

– Не в армію! Який князь, ти з дуба впав?! Скинули князя, намісник є...

– А я хіба кажу, що Червонобровий?

– Червонобровий...

– Червонобровий об'явився! – вагомо заявив Акір. І додав, задоволено оглядаючи принішклих співрозмовників: – Червонобровий не помер, виявляється. Усе брехня... нам шаблі дадуть, самостріли, кожному – коня хорошого...

– Розігнався, – похмуро сказали з кутка. – Пішки потупаєш, гарматне м'ясо.

– Ти, може, і гарматне м'ясо, – образився Акір, – а у мене батько мисливець... Я такий стрілець, що мене у війську на вагу золота...

– А мене взагалі скоро заберуть звідси, – сказав огрядний юнак. – Я тут випадково.

– Стривай, – перебив його жилавий світловолосий хлопець із олов'яною сережкою у вусі. Обернувся до Акіра: – Кого, ти кажеш, ми воювати підемо? Червонобрового? Чи, навпаки, під Червонобрового прапори? Хто рекрутує?

– Мене заберуть, – уперто повторив огрядний, і його штовхнули в бік.

– Я чув... – знову почав Юстин, хоча голос його тонув у загальному галасі. – Я чув, що не в армію, не у військо!

На його слова не звернули уваги. Усі говорили разом, ніхто нікого не слухав, усім було страшно і тоскно, усіх невідомо навіщо висмикнули з повсякденного життя, усі боялися майбутнього, усі хотіли виговоритися... Зрештою Юстин заснув, згорнувшись калачиком. Уві сні до нього прийшли ельфуші, що вигризали сердечка на круглих рожевих яблучних боках; Юстин кричав, аби перестали псувати товар – але ельфуші тільки знущально шкірили зуби...

А вдосвіта Юстин прокинувся від того, що якийсь домохранець уліз йому за комір. Юстин завив од відрази, виттям розбудив сусідів

і дістав стусана від бородатого. Повітря в кімнаті стало за ніч таким щільним, що з нього можна було, напевно, відливати свічки.

Було вже світло, коли в'язнів підняли, вервечкою вивели у двір і звеліли вмитися. Холодна вода повернула отупілому Юстину здатність міркувати; відійшовши вбік, він порахував товаришів по нещастю – разом із Юстином їх виявилося сорок дев'ять! Занадто багато, щоб знаходитися в одній кімнаті з низькою стелею, але явно недостатньо, щоб поповнити армію.

Дід розповідав – у той рік, коли його забрали вербувальники, рекрутів рахували тисячами. Годували по двадцяті з одного казана, утримували в чистому полі, в загороді, ніби худобу. Ні, сорок дев'ять – занадто мало для рекрутського набору...

Що тепер із дідом буде? Як він зараз? Мучиться, не знаючи нічого про Юстинову долю...

Тим часом на середину двору викотили казан, і парубійко в білому фартуху взявся наповнювати кашею глиняні миски. Мисок теж було сорок дев'ять; огрядний юнак не наївся, а плечистий хлопець із неприємними чорними очима спробував відібрати порцію у хлопчика, проте зустрівся поглядом із нудьгуючим стражником у кутку двору – і передумав. Попоївши, Юстин підбадьорився; в'язням дали можливість справити потреби і привести себе до ладу, а потім вишикували вервечкою і повели кудись, і незабаром Юстин та інші опинились у високій просторій залі, прохолодній і зовсім не задушливій.

Сорок дев'ять чоловіків вишикували вздовж стіни. Праворуч і ліворуч стояли, бавлячись батогами, байдужі воїни в шовкових плащах поверх кольчуг. Юстин опинився на лівому боці нерівної шеренги – поруч з Акіром і хлопчиком.

Звідкись із бічних дверей з'явився багато і неохайно вдягнений чоловік без головного убору, з відблисками на лисині. Зупинився посеред зали, окинув поглядом сторопілих в'язнів; кивнув комусь, невидимому в отворі:

– Можна.

Загуркотіли по підлозі важкі колеса; Юстин роззявив рот. Двоє стражників викотили й обережно встановили біля протилежної стіни візок. На візку містилася срібна таця, а на таці лежала, підводячи й опускаючи боки, незбагнених розмірів сіра жаба.

Хлопчик, який стояв ліворуч від Юстина, не витримав і вигукнув, на мить випередивши загальне зітхання подиву та жаху.

Юстин бачив, звичайно, великих жаб, але та, яку привезли на срібному блюді, була розміром з доброго собаку. Боки її – Юстин розгледів – вкривала жорстка сива шерсть, волога спина блищала, ця обставина чомусь ріднила гігантську жабу і лисого чоловіка.

Один із охоронців з поклоном передав лисому простий глиняний глечик із широкою шийкою. Звідкись узявся лікар у чорному вбранні й чорному ж ковпаку, поставив на підлогу об'ємистий саквояж, запитально подивився на лисого.

– Почнемо, – сказав лисий надтріснутим нудним голосом. Витягнув із-за вуха чорне перо ніжно полоскотав жаб'ячу морду.

Сонна рептилія розкрила помаранчеві очі. Вискочив, як на пружині, і затремтів у повітрі довгий клейкий язик.

– Підходити по одному, – звелів стражник, який стояв праворуч.

І, підхопивши під руку, потяг назустріч жабі того найогряднішого юнака, який із блілого зробився тепер синім.

Лікар ступив уперед, швидко закотив гладкому юнакові рукав – і блиснув ланцетом. Юнак зойкнув; у підставлений кимось тазик дзвінко закапали краплі. Юстин стояв збоку – і тому добре бачив усе.

Жаба зловила краплю крові на кінчик язика – і язик сховався. Лікар тут же перехопив руку юнака широкою стрічкою пластиру; жаба зовсім по-людськи поплямкала, потім широка паща розкрилась, і всі – лисий, стражники, лікар, Юстин – почули глухе утробне:

– Так.

Огрядний юнак м'яко зомлів. Два стражники підхопили його і відтягли у двері праворуч, тоді як лисий витягнув зі свого глечика

щось невелике, в'юнке і поклав на вимогливо витягнутий жаб'ячий язик. Перш ніж жаба проковтнула, Юстин устиг здогадатися: годували її звичайним домохранцем.

Назустріч жабі вже вели наступного – бородатого, який відважив Юстину ляпаса. Лікар закотив йому рукав, полоснув ланцетом – бородатий не здригнувся; закапала кров, жаба злизала краплю, подумала і прорекла:

– Ні.

Бородатого повели в двері ліворуч. Лисий запропонував жабі домохранця, а стражники вели вже наступного Юстинового товариша, на ходу підсмикуючи тому рукав...

Нерівна шеренга хвилювалася. Когось, заспокоюючи, огріли батогом; Юстин стояв, розглядаючи жабу, намагаючись зрозуміти, страшно йому чи ні.

Страшило всіх одне – незрозуміло, що відбувається. «Так» – «ні». Як тоді, коли Господар Колодязів кидав монетку. Майбутнє виникає щомиті...

– Я боюся, – скиглив хлопчик.

Акір мовчав.

Усе відбувалося дуже швидко. Шеренга біля стіни танула; жаба видавала вирок то негайно, щойно отримавши краплю чиєїсь крові, або ж замислювалася на хвилину, і тоді лисий діставав із глечика чергового домохранця й починав спокусливо крутити у жаби перед очима. Пройшли дивне випробування перші десятеро; три було «так», сім – «ні». Пройшли випробування двадцять; вісім було «так», дванадцять – «ні». Юстин відчував, як наростає хвилювання; він стояв сорок восьмим, перед ним до жаби вирушив Акір, і, скуштувавши його кров, жаба відразу ж повідомила:

– Так.

Акір був сімнадцятим із тих, хто вирушив праворуч.

Юстин вирушив до лікаря сам – стражник просто йшов поруч. Юстин простягнув руку з уже підсмикнутим рукавом; лікар, добряче вже втомлений, полоснув ланцетом, але Юстин не відчув болю.

Липкий жаб'ячий язик був зовсім близько; Юстинова кров, рубіново-червона, за капала в таз, бризки полетіли на штани – жаба не відразу знайшла язиком краплю, що летить. Нарешті прийняла кров і проковтнула; Юстин чекав. У залі залишалися тільки він – і наляканий хлопчик за його спиною (не беручи до уваги, зрозуміло, лисого, лікаря, стражників і жаби).

Лікар заліпив Юстинову руку пластирем.

Жаба мовчала. Навколо було дуже тихо. Навіть хлопчик не схлипував.

Жаба мовчала. Юстину вперше стало страшно в цій залі – страшно по-справжньому.

Лисий – від нього пахло солодкувато і неприємно – витягнув із майже порожнього глечика напівздохлого придавленого домохранця. Юстин гидливо відсторонився; домохранець був непритомний, шість його ніжок безсило теліпалися, коли лисий тряс приманкою перед напівприкритими очима жаби.

– Нажерлася, – пошепки сказав хтось із охоронців.

Лисий кинув непритомного домохранця назад у глечик. Витягнув іншого – теж прим'ятого, але він іще подавав ознаки життя. Юстин був уражений – як він бере таку гидоту руками?!

Новий домохранець мляво пискнув. Жаба розплющила очі.

– Так, – глухо сказав довгий рот.

І Юстина підхопили за плечі і підштовхнули до отвору дверей праворуч.

* * *

Їх набралось дев'ятнадцятеро – тих, смак чиєї крові оцінений був жабою як «так». Серед нещасних – чи щасливчиків? – опинились і Акір, і огрядний юнак, який під час випробування знепритомнів, і хлопчик, допроваджений до тварюки останнім.

Тепер із ними поводитись якщо не шанобливо, то принаймні чемно. Повели до лазні, потім нагодували ситно і смачно; коли Юстин отримав назад свою одіж, вона виявилася випраною й висушеною. Одягнені в усе чисте, зі свіжими пластирами на руках, відібрані жабою щасливчики – чи все-таки нещасні? – виявилися замкненими в просторій, багато прибраній кімнаті, де підлогу замість соломи встеляли килими, а вздовж стін замість лавок височіли перини з подушками.

Ніхто ні про що не говорив – не вистачало сил. Товариші по нещастю – чи по удачі? – повалилися на перини і довго лежали мовчки, дивлячись у підлогу і в стелю, за півгодини не було сказано ні слова – однак ніхто не спав.

Нарешті мовчання порушив огрядний юнак зі слабкими нервами.

– Мене скоро заберуть звідси, – сказав він, ніби продовжуючи давно розпочату розмову.

Ніхто не відповів. Мовчали ще хвилин п'ять. Юстин сидів, прихилившись спиною до стіни, і розглядав мимовільних своїх товаришів. Найстаршому було років двадцять вісім-тридцять, молодшому, хлопчику, виявилось при найближчому розгляді років чотирнадцять-п'ятнадцять, щоправда, страх і відчайдушна жалість до себе робили його молодшим. Чим довше Юстин дивився, тим більше вловлював схожість між підлітком і Акіром – немов два брати. Це здавалося тим більш дивним, що вони явно не були знайомі раніше.

– Я тут випадково, – знову повідомив огрядний.

Акір помацав пластир на руці. Скривився.

– Не до війська нас забрали, – задумливо сказав жилавий хлопець із олов'яною сережкою, – ох, не до війська...

І обернувся до Юстина:

– Ну, ти... що ти там казав? Про спеціальний наказ? Що знаєш?

– Нічого не знаю, – сказав Юстин, якому стало незатишно під вісімнадцятьма вимогливими поглядами. – Чув... ті, що везли мене, запитували, чи не накоїв чого, чи не базікав у тавернах...

Вісімнадцять облич спохмурніли. Кожен, мабуть, намагався згадати за собою більш-менш вагому провину; загальний роздум обірвав Акір.

– Брехня, – сказав він без особливої, втім, упевненості. – Якщо по крові судили... По крові! Значить, ми особливі. Перини постелили, килими, стіл накрили, як благородним – значить, буде честь.

– Поросят теж відгодовують, перш ніж на ніж насадити, – похмуро нагадав тонкогубий і тонколиций ровесник Юстина, той самий, що вчора обізвав Акіра гарматним м'ясом.

Усі притихли.

– Гей ти! – обернувся до Акіра жилавий володар сережки. – Що ти там казав про те, що Червонобровий живий?

На Акіровому обличчі позначилася внутрішня боротьба. Напевно, йому дуже хотілося похвастатися, похизуватися, дати зрозуміти, що він знає більше за інших.

– Та так, – промимрив він нарешті. – Чув.

– Від кого чув?

Акір зовсім скис:

– Та так... Від людей якихось.

– Базікало, – презирливо процідив тонкогубий.

Акір навіть не глянув у його бік.

– Це ось що, – стурбовано почав жилавий. – Ось що... Кров. Когось серед вас двоголовий змії кусав коли-небудь?

– Іди ти, – розлютився чомусь Акір. – Тіпун тобі на язик!

– А мене кусав, – повідомив жилавий із похмурою гордістю. – Я ось подумав... Кажуть, кого двоголовий змії з обох голів кусне – у того кров змінюється.

Юстин спробував пригадати, чи кусав його коли-небудь двоголовий змії. Якщо і кусав, то в ранньому дитинстві – тому що інакше настільки значна подія не могла б забути.

– Може, наврочення якесь? – невпевнено сказав хтось. – Або зараза?

– Я тут ні при чому! – вигукнув огрядний юнак. – І змії мене не кусав, і наврочення немає ніякого, і я не заразний! У мене ось що... У мене батько – Червонобровий, це точно, моя мати у нього в покоях служила, так що я наполовину князь!

Юнак замовк. Безпорадно озирнувся – на нього спрямовано було вісімнадцять важких поглядів, і жоден не обіцяв розради.

– Це правда, – тихо сказав юнак. – Я Червонобрового навіть бачив одного разу, ось як тебе! – і чомусь тицьнув пальцем Юстину в груди.

Зробилося тихо. Хтось здивовано крутив головою, хтось сидів, витріщивши очі, ніби побачивши на стіні перед собою Королеву верхівців.

– Моя мати теж у покоях служила, – сказав жилавий хлопець після довгого, дуже довгого мовчання.

Усі втупилися в нього, як ніби він зізнався у пристрасті до людського м'яса.

– І у мене, – несподівано зізнався хлопчик. – А коли я народився, її вигнали.

Усі погляди перекинулися на хлопчика.

Юстин зрозумів, що йому холодно. Що мороз дере по шкірі, ніби дерев'яна терка. Вони сиділи кружком – дев'ятнадцять молодих чоловіків, – мовчали і дивилися. Передавали один одному погляди, як передають відра на пожежі.

Хтось беззвучно питав і сподівався отримати відповідь. Хтось поглядом шукав підтримки. Хтось оцінював, хтось примірявся.

Хтось нічого не розумів, але таких була меншість.

– У мене, між іншим, теж Червонобровий – батько, – повільно сказав тонколиций хлопець, провісник нещасть.

Жилавий володар сережки люто задер голову:

– Ану, в кого мати в покоях служила, – піднесіть руки!

Хлопчик підніс руку відразу. І огрядний юнак – теж; інші дивилися на жилавого, напружено вирішуючи для себе, а чи варто визнавати за ним право розпоряджатися.

Нарешті тонкогубий гмикнув і підніс руку. І відразу пішли вгору, одна за одною, ще вісім чи дев'ять рук; жилавий перерахував. Усього рук виявилось дванадцять.

– А ти? – жилавий обернувся до Акіра.

– А у мене мати ніколи з дому не виїжджала, – сказав Акір самими губами, і смагляве обличчя його зробилося жовтим. – А батько мій – мисливець... Білку в око б'є.

Жилавий недобре посміхнувся. Глянув на Юстина:

– А ти? Де твоя матінка Червонобрового зустріла?

– Брехня! – вигукнув Акір, але жилавий не звернув на нього уваги.

– Моя мати померла, – сказав Юстин. – Давно.

– А ти? – жилавий обернувся до хлопця, який сидів навпроти і теж не підніс руки, а потім до наступного; якимось непомітно змирившись із тим, що жилавий має право ставити запитання, йому відповідали.

Троє, як Юстин, не пригадували своїх матерів, в одного мати була маркітантка в обозі, а ще в одного мати була селянка, що народила чоловікові одинадцять дітей, і всі, оминай нас нещастя, живі-здорові...

– Братики, – з поганим смішком сказав тонкогубий вісник нещастя. – Ну і пики, покусай мене ельфуш. Що, і цей, – він кивнув у бік огрядного юнака, – і цей теж – мій брат?

І клацнув пальцями, ніби скидаючи зі столу домохранця – жест, що означає крайнє презирство.

– У мене батько мисливець, – тихо сказав Акір.

– Ага, – гмикнув тонкогубий. – Розкажи це тій жирній жабі.

Юстин стиснув скроні долонями, та легше не стало. Він зрозумів, давно зрозумів, про що говорили жилавий і тонкогубий. Він зрозумів – і навіть повірив.

Рекрутчина, ворони, страх. Ось що згадується при слові «Червонобровий».

«...Я кину монетку, і ніхто не знає напевно, як вона впаде. Якщо випаде мертвий князь...»

Дід – знав? Навряд.

– Розумієш, – сказав Акір жилавому, дуже серйозно сказав, без тіні хизування. – Я краще віритиму своїй матері, ніж якійсь жабі. Може, ти вчинив би по-іншому – твоє право...

Юстин зрозумів, що непомітно для себе смикає пластир на руці і вже третину його розсмикав.

– Та скільки хочеш, – байдуже відгукнувся жилавий. – Вір... Тільки питання все ж не в тому. Питання, братики, ось у чому – на кий біс нас зібрали? У лазні попарити?

– Прикінчити, – з незрозумілим задоволенням сказав тонкогубий. – Так завжди робиться. Коли скидають князя, то і діточок усіх під ніж – щоб, значить, династію змінити начисто.

– Династію, а не династію, – пошепки сказав Юстин.

– Що? – тонкогубий примружився.

– Династію, – сказав Юстин. – А не династію.

– А ти звідки знаєш, ублюдку?

– Від ублюдка чую, – Юстин навіть трохи посміхнувся. – Кажуть: «Золотар сажотруса плямою дорікає».

– Ти, може, навіть грамотний? – після паузи поцікавився тонкогубий.

– Може, – сказав Юстин.

– А-а, – тонкогубий відвернувся, ніби втративши до Юстина інтерес.

– Хлопці, – сказав Акір, який остаточно розгубив усю свою браваду. – Хлопці... Ну, не може так бути. Не бастард я. І ти, – він тицьнув пальцем у того хлопця, чия мати була селянкою й виростила одинадцять здорових дітей, – ти теж... І ти, – Акір обернувся до Юстина. – Що ж ти віриш так легко, що твоя мати...

І Акір запнувся. Смагляве обличчя його зробилося мідним через приплив крові.

– А то ти не знаєш, як це буває, – сказав у тиші веснянкуватий хлопець років двадцяти. – До нас на хутір Червонобровий їздив, як до себе додому. Хто з дівчат сподобається – готово, батьків не питає і обручок не дарує, тут-таки й весілля на один день...

Акір захитав головою:

– Ні. Моя мати з дому не виїжджала навіть... Мій батько полював!

– Полював, – гмикнув тонкогубий. – Добряче полював на баб.

Акір схопився і кинувся на тонкогубого; хтось метнувся розбороняти, але з лихої нагоди дістав у ніс, розлютився і включився в бійку на правах учасника. Пролилася перша кров; Юстин відійшов убік, узяв відро з водою, що стояло біля порога, і перекинув на забіак.

На нього визвірились:

– Дурень! Домохранець смердючий!

Бійка змінилася лайкою. Юстин дивився, як Акір витирає розбитий ніс, як у веснянкуватого стрімко запливає око, як жилавий, лаючись по-чорному, намагається викрутити поли мокрої сорочки – а перед

очима у нього стояли яблука, повільно падаючи у високу траву одне за одним.

І як трава погойдується, змикаючись.

Тепер усі дивилися на нього.

– Я не хочу вмирати, – жорстко сказав Юстин. – Це ви, домохранчий корм, можете один одному носи розбивати. Давайте, лупіть один одного... Брати-бастарди, вас же відібрали, вимили, нагодували і в чисте переодягли. Сказати, кого в чисте переодягають? І що з ним потім роблять? Чи самі знаєте?

– Сядь, хлопчику, – неголосно сказав жилавий із сережкою. – Адже ти не батько родини, щоб перед вечерею добру вчити.

– Ти теж не батько родини, – кинув Юстин. – І він, – кивнув на тонкогубого, що стрімко втрачав цю свою ознаку через розбиту губу, яка швидко розпухала. – Тут не сперечатися, хто головний, тут вибиратися треба, нас тут дев'ятнадцять здорових лобуряк...

Зробилося тихо. Жилавий повільно обводив поглядом братів-бастардів – Юстин бачив, як він мовчки вербує собі прихильників.

– У них шаблі, – тихенько припустив веснянкуватий, той самий, на чий хутір Червонобровий їздив, як до себе додому. – І потім двері не виламати...

– Тебе як звуть? – запитав Юстин у жилавого.

Той чомусь здригнувся. Скривив губи:

– Ну, Арунасом...

– Ти, Арунасе, не коваль часом?

– Ну, коваль, – сказав жилавий після паузи. – А ти звідки знаєш?

– А сильний ти, – Юстин дивився жилавому у вічі, лестощі його були невигадливі, як колода. – Подивися, брате, міг би ти ці двері зламати?

Арунас відповів поглядом на погляд, гмикнув:

– Дешево ж ти мене купуєш, брате-бастарде.

* * *

Вони згадували розташування коридорів, загинали пальці, рахуючи стражників, пропонували, відкидали і погоджувалися, доводили, сперечались, але не билися більше. Над усіма висіла одна сокира; Юстин скоро знав усіх на ім'я, знав, хто чим слабкий і в чому сильний. Розпоряджався, як і раніше, Арунас – Юстин був при ньому головним порадиником. Тонколицього вісника нещастя звали Уляном, спершу він відмовчувався, сидячи в кутку, але тінь сокири й гарячкова жадова порятунку врешті-решт і його штовхнули назустріч братикам-бастардам.

Юстин, який ніколи не мав справжніх друзів, протягом півгодини знайшов вісімнадцять майже рідних душ. Арунас на перевірку виявився не тільки марнославним і сильним, але і розумним, відважним хлопцем. Огрядного звали Флором, у нього виявилася незвичайна пам'ять – він до останньої дрібниці пам'ятав, хто із охоронців де стояв, чим був озброєний і куди дивився.

Цей довгий день видавався Юстину одним із найстрашніших – і найкращих у його житті. Адже, незважаючи на страх смерті, незважаючи на все, що довелося пережити, а можливо, завдяки цьому – вони любили один одного, як тільки можуть любити справжні брати. Майже в усіх були наречені та дружини, у деяких – діти, у деяких – старі матері; усі знали, для чого жити, всім потрібно було вижити, і Юстин, як міг, переконував їх у тому, що порятунок – можливий.

В Арунаса був однорічний син, і Юстин поклявся братові, що коли під час утечі Юстин урятується, а Арунас ні – то Юстин обов'язково добереться до селища Липи й розповість усе Арунасовій дружині, й передасть, що гроші закопані в просмоленому мішку під ялинкою і

що чекати вона мусить рік, а потім виходити заміж, щоб малий Ронько без чоловічої руки не ріс...

Однак чим далі готувалася втеча, тим ясніше ставало, що Арунасу сина не бачити. Залізні двері не здатні були зняти з завіс і сорок ковалів, а не те що один. А якби і вдалося якось вибратись із в'язниці – у вузьких коридорах дев'ятнадцять беззбройних хлопців не мали ніякої переваги перед двома-трьома збройними і навченими стражниками.

Гарячкове збудження змінювалося зневірою і готове було перейти в тугу – коли за дверима почулися кроки, скреготнув засув і на порозі став хтось у чорному, одягом схожий на лікаря, але з шаблею при боці. Прибулець був гладенько поголений, блакитноокий, посміхався широко і жорстоко; дев'ятнадцять братів-бастардів позадкували, хто сидів – схопився, хто стояв – відсахнувся.

– Здрастуйте, хлопчики, – весело сказав прибулець.

У нього було довге світле волосся, зачесане назад і зібране кіскою. І ще у нього були великі вуха, що не прилягали до голови.

– Сподіваюся, вас ніхто тут не образив? – поцікавився незнайомець усе так само весело; знайомі слова в його вустах звучали незвично, хоча і цілком розбірливо.

Бастарди мовчали, переглядалися; за спиною у незнайомця стіною стояла варта.

– Ви вже здогадалися, навіщо ви тут? – запитав довговолосий.

Юстин із тугою дивився через його плече. Стражників зібралося з десятеро, а може, й більше. Спроба втечі була приречена.

– Що ти там побачив?

Юстин не відразу зрозумів, що запитання звернене до нього. Відступив на крок; веселі – і дуже холодні – очі незнайомця дивилися йому в перенісся.

– Я не люблю, хлопчику, коли зазирають мені за спину, – з усмішкою вів далі довговолосий. – Моє ім'я – Звор... Вухатий Звор, якщо хто-небудь із вас чув.

* * *

– Червонобровий князь помер. В усіх у вас у жилах тече кров Червонобрового. Кожен із вас може стати його спадкоємцем...

Ймовірно, зараз піде вирок; Юстин сидів, не підводячи голови.

– ...Я хочу, щоб на трон зійшов чоловік, у чиїх жилах тече кров династії Червонобрових. Така традиція; ніхто, навіть найрозумніший ворог, не зможе назвати нового володаря самозванцем. Законних дітей у князя не було, зате, на щастя, він багато залишив бастардів, здорових і міцних, осудних і розумних, і одному з них визначено стати володарем... Ви чуєте мене, хлопчики? Це може бути будь-хто із вас: ти, – Звор кивнув гладкому Флору, – або ти, – тонкий палець майже уткнувся в груди Арунаса, – або ти, – він м'яко всміхнувся підлітку.

Зробилося тихо.

Вони сиділи вздовж стін, Вухатий м'яко ступав, ходячи туди й сюди, час від часу його погляд зупинявся на чиємусь обличчі – й тоді той, хто удостоївся Зворової уваги, червонів, бліднув і відводив очі.

Їм потрібен час, аби усвідомити. Занадто багато ударів долі обрушилося на кожного з них за минулі два дні; потрапити в рекрути, виявитися бастардом, пережити страх смерті й одразу після цього виявитися наслідним принцом – навіть Арунас, чиєму самовладанню Юстин заздирив, сидів тепер блідіший за непропечений млинець і часто глитав, смикаючи шиєю.

– Отже, – Звор зупинився. – Отже, хто з вас не хоче бути князем? Хто не хоче доводити своє право на трон? Підведіться!

У Юстина затремтіли коліна.

«Відпустіть, мене чекає дід, ярмарки ще не скінчилися, мені потрібно додому...»

Усі ці слова мали бути сказані саме тепер, Юстин мусив устати – і голосно сказати їх в обличчя полководцю, якій наказав викувати на

своєму шоломі сталеві вуха, щоб будь-який солдат у бою міг бачити його і рушати за ним...

Рипнула лава.

Але ніхто не підвівся.

* * *

«Він гарний», – сказала Аніта далеко-далеко, давним-давно.

Падали яблука в траву. Погойдувалися кетяги черешні; мелькали в гілках круглі п'яти.

«Я ходила через скельце до Звора в парк. Один раз із ним говорила... У нього справді великі вуха. Але він усе одно красивий...»

Юстин лежав без сну, закусивши зубами подушку.

Коли вкладалися на ніч, Арунас сказав йому ніби ненароком:

– Ти один тепер знаєш, де я гроші зарив. Так що коли недорахуюся...

Юстин не зрозумів:

– Що?

– Гроші під ялинкою, – жорстко сказав Арунас. – У мене вдома, в селищі. Так ти врахуй – лише ти знаєш...

Юстин довго дивився на нього. Потім відвів очі; не знайшов навіть, що сказати. «Подавися ти своїми грошима»? Принизливо.

Юстин знав, що Арунас хоче бути князем більше за всіх. І огрядний Фрол хоче бути князем більше за всіх, і кожен із них хоче бути князем, а на шляху до трону стоять ні багато ні мало – вісімнадцять інших претендентів, вісімнадцять братів...

Юстин лежав, закусивши подушку, і думав про Аніту.

Це була ніби ниточка між ним – і Звором. Вухатий теж бачив Аніту, нехай і одного разу. Може, він її пам'ятає...

Може, ставши князем, Юстин поверне Аніту?

Його кинуло в піт. Від частих ударів серця підстрибувало простирадло, яким він був укритий. Він подякував долі за те, що в

нього вистачило розуму не відмовитися від боротьби за трон – спонукання це було слабкістю, боягузством.

Що таке князь? У своєму князівстві князь може все. Може, наприклад, розшукати чаклуна, вимагати від нього, щоб знайшов Аніту... Та якщо Юстин стане князем – із якого дива Господарю Колодязів відмовляти йому?!

Юстин розтиснув зуби, випускаючи край подушки. У роті стояв смак полотна і пір'я; Юстин подумав, що на шляху його до трону – і до Аніти – стоять вісімнадцятеро.

* * *

– ...Ну ж бо! Іди! Іди, скотино, вперед!

Це було останнє випробування. У критому возі їх привезли на велике поле, обнесене свіжим парканом. У центрі стояло на підвищенні самотнє крісло для Звора. Біля воріт була конов'язь, до неї були прив'язані дві шкапи – старі, худі, з розбитими копитами, але під хорошими бойовими сідлами.

– Уперед!

Свист батога. Іржання – ніби стогін.

– Ну от, хлопці, – почав Звор, зупиняючись перед останніми з братів-бастардів. – Ви у нас обидва відважні та розумні, володарі багатьох безцінних якостей... Бачите це поле і цих коней? Вам належить проїхати кожному по десять кіл. Хто прийде першим – буде княжити.

Юстинова шкапа виривалася вперед тільки тоді, коли він піддавав їй шпорами. Та сусідська корова, на якій Юстин один час возив на базар яблука, була ще нічого порівняно з цією нещасною старою; він подумки поклявся, що коли переможе і якщо шкапа виживе – залишок днів її пройде у спокої, пещенні й ситості.

І він шпорив знову і знову. І бив по боках батогом, і всякий раз коняка здригалась – і наддавала ходи.

Він чув, як люто кричить на свою шкапу Арунас.

З дев'ятнадцяти їх залишилося двоє. Випробування зайняли тиждень, який здався Юстину роком; їм задавали мудровані задачки і каверзні запитання, їх до нестями поїли якимось зіллям, із ними довго розмовляв той самий лисий, що годував жабу домохранцями – і завжди під час розмов десь поблизу перебував Вухатий. Їм веліли по багато разів вибирати між двома абсолютно однаковими статуетками, їм показували голих спокусливих товстух, їх лякали до смерті й потім рахували удари серця – і після кожного випробування претендентів ставало все менше, і ось нарешті залишилися тільки Юстин і Арунас.

П'ять кіл пройдено; шкапи ледве ворушили ногами, проте півдороги вже залишилося позаду.

– Іди! – кричав Арунас і лаявся.

– Іди! – кричав Юстин і лаявся теж.

Відчуття, що саме він буде все ж князем, не покидало Юстина з учорашнього дня. Це було не просто відчуття – упевненість; Юстин не тішився цим і не дивувався. Він просто знав.

Мабуть, напередодні останнього випробування Арунас відчував його впевненість – і тому був налаштований, як кулачний боєць перед сутичкою. Напевно, з Арунаса вийшов би хороший князь – азарт і натхнення майбутньої боротьби робили його простацьке обличчя величним і майже красивим.

– Іди!

Юстин пришпорив. Шкапа не рвонула вперед – тільки здригнулась і застогнала.

Розбиті копита її ступали все повільніше. Чому, вкотре подумав Юстин, чому для цього останнього змагання їм не дали хороших коней? Що, у війську Вухатого перевелися коні?

Ні, не перевелись. Але для змагання спеціально вибрали найстаріших і немічних. Чи не для того, аби принизити претендентів? Щоб про майбутнього князя говорили – він виграв скачку на напівдохлім коні?

– Іди, – сказав Юстин благально. – Ну будь ласка, давай, залишилося небагато...

Арунас випередив його вже на чверть кола. Юстин змахнув новим шкіряним бато́гом – але не вдарив.

Шкапа тремтіла великим тремтінням. Капала в пил тягуча слина. Мокрі боки здіймались і опадали. На шкурі видно було смуги від попередніх дотиків бато́га.

Арунас випередив Юстина вже на півкола! Юстинова впевненість, що саме він стане князем, раптом потьмяніла і зморщилась, як проколотий бичачий міхур.

– Ну ж бо!

Коняка ледве тяглась. Юстину ні з того ні з сього згадався мертвий Вогник біля порога, і як дихав дід, коли його побили вербувальники...

Ззаду налетів Арунас. Молодецьки присвиснув; безперервно шпорячи свою шкапу і невтомно нахльостуючи її, він випередив Юстина вже на ціле коло.

Юстин зрозумів, що програв.

Чому їм веліли скакати на шкапах? Ні, не для того, щоб принизити. Кожне попереднє випробування мало свій зміст – нехай Юстину не завжди вдавалося розгадати його, але він був. Звор нічого не робить без змісту; ймовірно, за його задумом майбутній князь мусив домагатися мети будь-якою ціною, і якщо під час скачки доведеться до смерті загнати коня – так тому і бути...

Арунасу залишалося проїхати два кола. Юстину – чотири. Він не скавав – тягнувся, не наважуючись торкнутися шпорами запалих закривавлених боків, не наважуючись ударити, та й навіщо, все одно Арунаса вже не наздогнати...

Коли Арунас перетнув межу вдесьте, Юстин одразу ж зліз із коняки. Вона стояла, опустивши голову, дивлячись на нього каламутними старечими очима; у цих очах не було подяки, тільки докір.

Арунас кинув повід, скинув руки, ніби маючи намір схопити в долоні сонце. Кінь під ним захитався і впав, і забився в конвульсіях – Арунас вибрався з-під важкого тіла, накульгуючи, рушив до підвищення, на якому стояло крісло Звора; в міру того, як він ішов, груди його все більше видавалися вперед, підборіддя випиналося вище, це крокував не коваль і не бастард, а молодий князь, і стражники, помітивши цю зміну, розступилися шанобливо і, здавалося, подумували, а чи не вклонитися?

Юстин підійшов і зупинився в стороні. Арунасів кінь перестав сіпатися, остаточно перетворившись на дохлятину.

– Молодець, – сказав Звор Арунасу, – ти переміг, значить... що ж. Тепер відпочивай, готуйсь... Я розпорядився – тебе відвезуть до палацу.

Ймовірно, Арунас чекав поздоровлень, якихось тепліших і поважніших слів. Він забарився, а потім, вирішивши, мабуть, що його князювання тільки починається і розгулятися він іще встигне – все тією ж величною ходою пішов за приставленим до нього стражником.

Юстину здалося, що про нього всі забули. Він уже подумував, чи не втекти під шумок – коли Звор піднявся з крісла, і блакитні очі його зупинилися на Юстиновім переніссі.

– Іди сюди, – Юстин скоріше прочитав ці слова по губах, ніж почув їх.

Тікати було нікуди. З неприємним передчуттям Юстин підійшов і зупинився за два кроки від Звора.

Очі Вухатого були такими світлими, що здавалися шматочками дзеркала, яке відображало небо, Юстин подумав, що цей ось красивий чоловік із великими, як лопухи, вухами вів в атаку війська, вигравав битви і збирав генералів до себе в намет, і що він, Юстин, мріяв побачити його хоча б раз у житті, перед боєм, хоча б над верхівками списів.

І що у нього був шанс стати з ним урівень. Стати князем. Як дивно; хто б йому сказав вісім днів тому, що він шкодуватиме за княжим

вінцем, який відплив просто з рук...

– Чому ти не боровся за перемогу? – запитав Звор.

Юстин не знав, що відповісти. Він уперше в житті розмовляв із Вухатим ось так, віч-на-віч.

– Чи не коняку ти пожалів? – Звор ледь помітно посміхнувся.

– Ні, – швидко сказав Юстин. – Звичайно, ні.

– А чому, як ти думаєш, хороший князь не мусить жаліти коней?

– Я не знаю, – сказав Юстин безпорадно.

Звор якийсь час розглядав його. Потім кивнув:

– Ходімо...

І попрямував до своєї карети. Юстин тягнувся слідом, не знаючи, куди себе подіти, і, мигцем озираючись, шукав шляхи до відступу, однак тікати, як і раніше, було нікуди.

Звор увійшов у карету (двері відчинив і опустив сходишку служник). Юстин забарився.

– Сюди, – сказали з оксамитової напівтемряви. – Іди сюди, невдахо, я тобі щось скажу...

І Юстин уперше в житті вліз у карету. Опустився на м'яке сидіння. Карета рушила, але так легко, що Юстин майже не відчув поштовху.

Звор сидів навпроти. Вітер із відчиненого вікна смикав шовкову фіранку з гербом Червонобрового.

– Так чому хороший князь не мусить жаліти коней? – знову запитав Вухатий.

– А навіщо їх жаліти? – похмуро запитав Юстин.

– От і невірно, – Звор помацав мочку свого величезного вуха. – Хороший князь, як і полководець, обов'язково мусить жаліти коней... Обов'язково. Людей іще так-сяк, але коней – обов'язково. Зрозумів?

* * *

На терасі бив фонтан, у чаші його кольоровими пелюстками плавали червоні й жовті рибки. Герб Червонобрового, вишитий

шовком на темній важкій скатертині, був у багатьох місцях закритий денцями тарілок, пляшок і страв.

– Завтра приймеш князювання, – неквапливо говорив Вухатий. – Справи мої тут закінчені... Людей тобі залишу. І порадять, і навчать. Пий. Відпочивай.

– Мені треба дідові звісточку передати, – сказав Юстин. Срібна виделка в його руках була химерно вигнута, і Юстин продовжував згинати й розгинати її, сам того не помічаючи. – Мені треба дідові дати знати, що я живий... І що я князь.

– Ти ще не князь, – Вухатий сьорбнув із кубка. – Ти завтра будеш князь. Ось тоді хоч наказ підписуй, щоб діда твого розшукали і з почестями приставили, хоч сам до нього їдь... Виделку залиш. А втім – гни, твоє право, хоч усі виделки переламай тут, твоє добро, не моє...

І Вухатий усміхнувся. І Юстин зрозумів, що коли зараз не опанує себе – знепритомніє, як товстун Флор перед жабою.

Він підвівся. Похитуючись, підійшов до фонтана. Перехилився через борт і засунув голову до рибок. У воді розкрив очі; дно фонтана було мозаїчним, і на ньому зображено було сцену купання товстом'ясих білошкірих дівчат.

Юстин випростався – крапельки холодної води приємно лоскотали шию, стікали за комір нової шовкової сорочки. Він винувато озирнувся на Звора, однак Вухатий зовсім не був засмучений Юстиною вільністю – навпаки, усміхався.

– Зроби так, – Звор клацнув пальцями.

Юстин повторив його жест. Звідки не візьмись вискочив служник – і з поклоном простягнув Юстину рушник.

Юстин відчув себе людиною, що проковтнула сонце. Неначе світило м'яко розпирає його ребра, тепла куля зсередини штовхається в груди, маючи намір злетіти хай там що і підняти з собою Юстина. Сховавши обличчя в ніжний ворс княжого рушника, він тільки зараз – через декілька годин – повністю усвідомив, що

сталося з ним і що за життя чекає його, починаючи з завтрашнього дня.

Він забере до палацу діда. І, звичайно, він розшукає Аніту – і зробить її княгинею.

Він зрівнявся з Вухатим Звором, на якого мріяв колись подивитися хоч мигцем.

Щоправда, Звор тримає свою долю у власних руках, а він, Юстин, поки що просто ставленик, щасливчик, якому поталанило більше за інших...

Він проковтнув слину, ніби намагаючись угамувати внутрішнє сонце, загнати його нижче, в шлунок. Повернувся до столу; кубок його був повний. Юстин сьорбнув і закашлявся.

– Можна... спитати?

– Авжеж, – кивнув Звор.

– Ці... люди, – почав Юстин. – Бастарди... Арунас... Акір... Флор... Де вони зараз?

Йому здалося, що величезні вуха його співрозмовника трохи ворухнулися.

– А ти як думаєш? – поцікавився Звор.

Юстин мовчав. Йому стало страшно. Внутрішнє сонце стислося в цятку і потемніло, як жаринка.

– Я не знаю, – мовив він повільно.

– Ну ось ти – без п'яти хвилин князь... Де, по-твоєму, вони мусять бути? Якщо мудро, по-княжому, розсудити? Як краще для майбутнього, для країни?

– Мудро, – Юстин опустив голову. – Якщо мудро... то звичайно. Для майбутнього... Щоб усобиць не було. Так. Але розумієте, – він скинув на Звора благальні очі, – адже вони ж ні в чому не винні! Хіба може князь стратити безневинних?!

Звор усміхнувся. Блакитні його очі стали трохи темнішими; Юстину здалося, що він зараз підморгне.

– Звісно, ні, – м'яко сказав Вухатий. – Звісно, стратити безневинних – не діло... Я не помилився в тобі, Юстине, іди

відпочивати, завтра важкий день... Іди.

* * *

Він ночував у князівській спальні. І, певна річ, не міг зімкнути очей.

Велично спадали порт'єри. Мерехтіли нічні світильники. Пахло трояндовою олією, але не нудотно і душно, а так – ледь-ледь.

Юстин лежав на високім ліжку, під шовковими простирадлами, на пухових подушках, ніби на хмарі.

Думки його були не думки, а картинки. Він бачив обличчя Арунаса – як він тепер? Що відчуває, дізнавшись, що удача в останню мить відвернулася?

Треба буде розшукати його і взяти до себе... радником? Багато ж коваль нарадить. Полководцем? Але ж він, крім дубини, і зброї в руках не тримав... Він злиться на Юстину, він заздрить Юстину, не треба його розшукувати, нехай собі працює у своїй кузні...

Під зімкнутими Юстиновими повіками висвічувались і знову губились у темряві фонтан із золотими рибками, обличчя діда, коли дід дізнається, що Юстин князь, обличчя Аніти, коли ось тут, у цій кімнаті, він обійме її на цих ось перинах...

І він обіймав пухову подушку, тонув у ній обличчям, бурмотів щось нерозбірливо навіть для самого себе, качався в ліжку і розумів, що треба спати, треба гідно пережити цю ніч, адже завтра – церемонія, завтра Звор опустить вінець на його голову і перед усією країною визнає законним спадкоємцем Червонобрового, князем...

Йому здалося – чи полум'я нічних світильників справді захиталось? І звідкись потягнуло раптом холодом, ніби відчинили ляду в глибокий льох?

Він сів на ліжку. Йому привидівся Арунас, який прокрався в княжі покої через потайні двері – з сокирою.

– Хто тут?!

– Я.

Ні, це не був Арунас. Юстин із жаху закрутив головою; в кутку спальні стояла висока фігура, і напівтемрява поруч згущувалася, перетворюючись на темряву.

– Це я, пане майбутній князю, – у голосі Господаря Колодязів була насмішка. – Не лякайся. Я тут за договором зі Звором.

– Нам можна одружитись?! – Юстин спустив із ліжка босі ноги. – Нам – можна? Адже тепер я князь... Аніта...

– Ти ще не князь, – Ос вільно чи мимоволі повторив слова Вухатого. – Будеш князем – завтра... Але спершу я ввійду в твою душу і залишу там червоний шовковий прапорець. Звор заплатив мені – не грошима, звичайно...

– Аніта... Що?!

– Це умова твого князювання. Прапорець у твоїй душі буде невідчутний для тебе, однак ти ніколи не зможеш учинити – або помислити – проти волі Вухатого. Ти був черв'яком, він зробив тебе князем – адже він може розраховувати хоча б на вірність, чи не так?

Юстин сидів, не торкаючись ступнями ворсистого килима. Тонка нічна сорочка повільно прилипала, приклеювалася до холодної мокрої спини.

– Стривайте, – сказав він пошепки. – Але я ж і так буду вірний Вухатому... У мене і в думках не було зрадити його!

– Зараз ти молодий, – заперечив Господар Колодязів, роблячи крок уперед, пливучи крізь хиткий простір, ніби крапля олії поверхнею води. – Нині ти наївний... Твої клятви легкі... і легко забуваються. Прапорець – вічний... Тобі доведеться деякий час дивитися мені у вічі.

– Я мушу впустити вас у свою душу? – із жахом запитав Юстин.

– Тобі нічого боятись. Я тільки залишу там червоний шовковий прапорець. Непомітний, розміром з горіхову шкаралупу. І ти не змінишся ні на волосок, ти залишишся собою.

– Я не впускаю вас, – сказав Юстин, відсуваючись назад.

– Але ж ти хочеш бути князем?

– Але я і так вірний Звору! Він нічого не говорив про...

– Звор дуже мало говорить, набагато більше робить. Ти хочеш бути князем?

– Хочу!

– Тоді ти мусиш прийняти прапорець.

Зробилося тихо. Вогники в нічних лампах ледь жевріли.

– А якщо я не прийму? – пошепки запитав Юстин. Темна фігура похитнулася:

– Тоді я піду... Князем стане інший юнак. Його ім'я Арунас, він зараз у в'язниці...

– У в'язниці?!

– Так. А інші мертві, і ти теж будеш мертвий. Тому що мудрий князь ніколи не залишить живим претендента на трон настільки ж законного, як і він сам...

– Це неправда!

– Ти сам сказав про це Звору. Ти сам зрозумів сенс цього жорстокого, не сперечаюся, вчинку... Хто говорив тобі, що бути князем – просто?

– Ніхто не говорив, – сказав Юстин, раптово відчуючи повний спокій. І – порожнечу.

Господар Колодязів знову ступив уперед – і одним рухом перемістився через усю кімнату, опинившись просто перед Юстином:

– Ти боїшся. Ти злякався. Ти, як дитина, яка вперше побачила лікаря.

– Я не боюся, – сказав Юстин, розуміючи, що бреше.

– Зараз вирішується, бути тобі князем чи черв'яком. Мертвим черв'яком. Думай.

Юстин перевів погляд на вікно. За парчевими порт'єрами позначились обриси веж на сіріючому небі, потьмяніла зірка, що всю ніч дивилась у вікно.

Трояндовий запах розтанув, змінившись запахом сирості. Мокрого каменю.

– Я подумав.

– Ти готовий?

– Ні, – сказав Юстин. – Я не буду.

– Не будеш князем?

– Не буду людиною, в чийй душі побував чужий. Не буду підставкою для червоного шовкового прапорця. Не буду вбивцею своїх братів...

– Значить, ти мертвий. Коваль Арунас – князь.

– Нехай так, – сказав Юстин.

І нічого не відчув.

* * *

У кінці галереї стояв стражник. Юстин відсахнувся; стражник насторожився, але Юстина не помітив.

Ранковий вітер був несподівано холодним. А може, холодним було дихання ями, в яку Юстин нестримно падає?

Він повернувся в княжі покої. Звор передбачив усе – біля кожних дверей поставив варту. Князю, що спочивав на перині, вона не була помітна, але ось утікач, який шукає шляхи до порятунку, не міг відшукати ні мишачої норки, ні щілини. Навіть камінний димар було перегороджено ґратами.

Юстина трясло. Від думки про відкритий двобій із вартою довелось відмовитися – він не настільки спритний і хитрий, щоб напасти зовсім беззвучно, а значить, відразу вдарять на сполох. Утім,

думав Юстин, якщо через півгодини вихід не буде знайдено – не минути битви. Краще загинути в поєдинку, ніж чекати розвінчання, таємної страти в якомусь темному казематі.

– Звор, – шепотів Юстин, обхопивши себе за плечі. – Але Звор!.. Усі брати-бастарди – Акір, Флор, Миха, той хлопчисько – всі вони мертві, мертві...

Він розумів, що Звор діє бездоганно правильно. Від такого розуміння хотілося лізти на обшито шовком стіну.

Господар Колодязів уже передав Вухатому, що Юстин не годиться в князі? Якщо так, то де ж варта? Якщо ні – чого він чекає? Світанку?

На важких дверях не було замків. Юстин не міг навіть зачинитись у кімнаті, прожити в облозі кілька зайвих годин...

Може, він справді злякався, як дитина, побачивши лікаря? Може, ще не пізно все повернути?

Юстин узявся за комір сорочки. Але Звор, Звор... Юстин зберігав би вірність Звору і без прапорця... Зберігав би, життя б віддав за величного воїна; ще вчора ввечері він був у цьому абсолютно впевнений – до того, як дізнався правду про долю братів-бастардів... Але раптом для того, щоб зберігати вірність Звору, і в майбутньому доведеться вбивати, карати, віддавати людожерські накази, що ідеально зіставляються з державним благом, із неписаним законом великої влади...

Юстин рвонув комір, ніби бажаючи висмикнути з себе душу. Гірше, ніж домохранця на груди... впустити в себе шовковий прапорець, що нечутно віддає накази, що проводить невидиму межу, за якою рішення Юстина – вже не рішення Юстина, і все, що з малих років здавалося добром або злом, за цією межею перестає мати значення. Вірність Звору – ось єдине добро за цією гранню. Вірність Звору...

Юстин зубами взявся за кінець простирадла. Рвонув; тканина розповзлася двома широкими смугами. Юстин рвав і рвав, даючи вихід розпачу та образі, скоро простирадло перетворилося на чотири довгі стрічки, Юстин зв'язав їх одну з одною, всі три вузли намочив водою з умивального глечика, вийшла мотузка, придатна

для того, щоб спуститися на землю з вікна. Ось тільки вікно забрано ґратами, і замок на них Юстину не зламати. Він знав це, коли брався рвати простирадла, просто йому потрібно було щось робити – щось осмислене, що вказує хоч примарну, але дорогу до спасіння...

Юстин зітхнув. Щільніше зсунув стулки дверей, ременем зв'язав ручки, затягнув як міг міцно. Хоч би так.

Маленькі двері на сході защепнув ніжкою важкого стільця.

Ліг на ліжку. Простягнувся. Заплющив очі.

Подумав про Аніту. Про ельфушів, про яблука...

Небо за вікном стало зовсім світлим, коли хтось без стуку рвонув двері. Ремінь не дозволив стулкам розчахнутися.

– Еге, – сказали за дверима. І рвонули знову.

Затанцював стілець, ніжка якого слугувала засувом потайних дверей. Хтось рвався до Юстина в гості.

– Відчиняй, – утомлено сказали за дверима. – На коронацію пора, князю.

Стулки сіпнулися знову. На цей раз між ними виявилася щілина; в щілині блиснуло довге лезо, полоснуло по ременю...

Холодні пальці схопили Юстина за зап'ястя. Він ледве не закричав від несподіванки.

– Тримай, – сказала Аніта. – Подивися на сонце!

У кулаці в нього виявився осколок закіптявленого скла. З гострими краями – Юстин відразу ж порізався.

Двері розчинились. Аніти вже не було поруч; Юстин не встиг сказати ні слова, а його вже брали під руки, вже кудись вели, вивели на галерею; небо затягнуте було пір'їнками хмар, низьке сонце ледь угадувалося за сірою пеленою. Ніхто не говорив ні слова, та й потреби такої – про щось говорити – ні у кого не виникало.

Юстина вели через двір – до вежі. Темниця, підвал, туди ніколи не досягають сонячні промені...

Осколок скла все ще був у Юстина в кулаці. Ніхто не завертав йому руки за спину – ніби маючи на увазі, що він сам вибрав свою долю і тепер вільний без примусу йти назустріч смерті...

– Стривайте, – сказав Юстин хрипко. – Одну хвилину... Тільки на сонце подивитися...

Стражники презирнулися.

– Дивися, – з погано прихованим співчуттям сказав старший.

– Сонця ж немає, – зауважив інший.

– Зараз вийде! – пообіцяв Юстин. – Одну хвилину!

– Нам не можна тут стояти, – сказав старший стражник.

– Але воно зараз вийде! – не здавався Юстин. Спершу ніби іскорка прорвалася за край хмарного покривала. Потім – шматочок диска.

І наступної секунди Юстин побачив світлий небесний круг крізь осколок закіптявленого скла.

* * *

Він лежав на теплій землі, потилиця упиралася в тверде. Цвірінчали коники.

Він полежав трохи – і сів.

Під ним була могила. Не дуже давня. Він схопився; на могильному камені було грубо витесане його ім'я.

Юстин здригнувся і озирнувся.

Так, цю могилу він викопав своїми руками, рятуючись від вербувальників Червонобрового. І вийшло так, що Червонобровий – мертвий, а він, Юстин, який ось уже кілька разів стояв на порозі смерті – живий...

Він подивився на свою долоню. Закіптявленого осколка не було – залишилися тільки порізи і закипіла кров.

За деревами виднілася хата. Юстин спершу пішов до неї, потім побіг. Назустріч йому вискочило цуценя-підліток і спершу загавкало, а потім упізнало; дід, що місив глину в старому кориті, обернувся. Підсліпувато примружився.

Грудки свіжої глини налипли на шовкову княжу сорочку. Дід, що не обіймав Юстина відтоді, як він став дорослим, тепер намертво схопив його в білі обійми, що пахли глиною.

Частина третя

Пізньої осені Юстин зустрів Королеву верхівців.

Це був час довгих ночей, час сухого шереху й далеких вогнів, видимих із пагорба крізь голі гілки дерев. Юстин перебрався з куреня в заздалегідь облаштовану землянку – з лежанкою, грубкою та комином. Багато днів він жив сам, ховаючись від усіх, займаючись полюванням і риболовлею, підбираючи хлібні «гостинці», які дід залишав для нього в умовленому місці, і тільки рідко-рідко, якщо вже ставало зовсім не під силу – навідуючись уночі додому.

Він знав, що його шукають. І що за дідом спостерігають, теж знав. І знав, що останнім часом стеження стало менш пильним. Може, Вухатий Звор і за ним князь Арунас повірили, що Юстин або пропав зовсім, або перебуває в чужих землях?

– Звор поїхав, – пошепки переповідав дід здобуті для Юстина новини. – У нього нова війна, на цей раз на заході... Йому, бач, усе воювати треба... А новий князь тихше води, ніжче трави. Все по-Зворовому продовжується, які він укази видав – такі й залишилися... Воно і зрозуміло, з прапорцем у душі особливо не посваволиш...

Юстин кивав, потираючи ребра. Зліва в грудях поколювало – звично вже, несильно, ніби тупою голкою.

– А Господар Колодязів знає, де ти, – ще тихіше шепотів дід. – Від нього не сховаєшся... Але Звору не видав. Звор йому за прапорець заплатив, не за шпигунство... А знаєш, чим Господар Колодязів плату приймає?

– Не знаю і знати не хочу, – шепотів у відповідь Юстин.

І дід замовкав.

Він складав Юстину обереги – від випадкового ока, від недоброго помислу. Давав насіння-обманки: кинеш таке в землю, і виросте дерево, на вигляд старе, років п'ятдесяти, і простоїть добу або дві, а потім розпадеться трухою. Такими обманками кого завгодно з

пантелику можна збити: прийде людина в знайомий ліс – а ліс же інший зовсім...

Сильця та пастки, споруджені дідом, допомагали Юстину прожити якщо не ситно, то хоча б не голодно. Інша річ, що лісовики не люблять заговорені пастки: рвуть їх, плутають, поганяють послідом. Від лісовиків у Юстина була сіль навпіл із вовчим порошком.

Наближалася зима. Першого ранку, коли випав іній, Юстин пішов перевіряти пастки – і зустрів у лісі Королеву верхівців.

Під ногами не шелестіло, як зазвичай, а похрускувало і навіть побрязкувало. Юстин вийшов на галявину – і побачив дівчинку років чотирьох, у зимовій хутряній безрукавці, але простоволосу, з довгою світлою косою, недбало перекинутою через плече. Він уже розкрив рот, аби запитати, звідки в лісі дитина і чи не заблукала вона – коли раптом побачив на високих дівчачих чобітках шпори з алмазними зірками.

Юстин завмер із розкритим ротом, а дівчинка змріяла його пильним поглядом – і раптом розреготалася дзвінко, на весь ліс:

– Сміхота! Тобі могилу викопали, а ти живий!

– Ти думаєш, це смішно? – пошепки запитав Юстин.

Дівчинка перестала сміятися, зробила крок уперед, Юстин відразу згадав усі страшні дідові розповіді – і вже ні на що не міг дивитися, крім маленьких шпор, що сяяли, як полуденний лід. І, здається, вже відчував їх на своїх боках...

– Та, яку ти чекаєш, скоро прийде до тебе, – сказала Королева верхівців. – Вона вже в дорозі... Йях-ха!

Юстин почув шурхіт за спиною і встиг пригнутися. З кущів стрибонув через Юстинову голову величезний вовк; дівчинка скочила на нього верхи і всадила шпори в боки:

– Йях-ха! Прощай!

Беззвучно хитнулися вкриті інеєм гілки.

* * *

Повернувшись до землянки, він одразу зрозумів, що сюди хтось навідувався. Першим бажанням було тікати геть стрімголов; він відступив до товстого дерева біля стежки, наклав на лук стрілу – і довго озирався, прислухався і принохувався, намагаючись визначити: де засідка?

Засідки не виявилось. Крізь голі гілки було видно і стежку, і вхід у землянку, і замаскований із неї вихід, який Юстин улаштував, як лис, про всяк випадок. Якщо хтось десь і ховався – то тільки всередині, а там більше двох людей не поміститься...

Не опускаючи лука, Юстин підійшов ближче.

– Хто тут?

Дерев'яні двері повільно відчинились. У низькому отворі стояла, пригнувшись, круглолиця дівчина з коротким, до плечей, світлим волоссям.

«Та, яку ти чекаєш, скоро прийде до тебе. Вона вже в дорозі...»
Королева верхівців ніколи не бреше.

* * *

– Я збрехала тобі, – сказала Аніта.

– Але ж ти врятувала мені життя...

– А перед цим я збрехала тобі. Прости, га?

– Але ж ти врятувала мені життя!

Вони лежали, обнявшись, і навколо була темрява.

– Я пам'ятала тебе щодня, – говорила Аніта. – Я згадувала тебе щогодини...

– Ти втекла від батька?

– Ні... Я ще не навчилася тікати від нього, але коли-небудь навчуся...

– Але він знає, що ми разом?!

– Так... Він знає.

– Значить, нам треба ховатися?

– Я ще не навчилася ховатися від мого батька... Навіть коло, накреслене Ножем Забуття, більше не допомагає...

– Значить...

– Це мій батько звелів мені принести тобі скло.

– Як?!

– ...нічого не знала про тебе, не знала, що з тобою, не знала, де ти... Батько замкнув мене.

– Як...

– ...А потім він сказав, що тебе збираються вбити і що коли я хочу – можу віднести тобі скло, яке відведе тебе від смерті... – вона щасливо розсміялася. – Чи хочу я... Якщо я хочу...

– Ти встигла в останню мить, – сказав Юстин, насилу переводячи подих. – Але потім... куди ти зникла потім?

– Тисячу разів на день я говорила йому, що рано чи пізно втечу знову.

– Утекла?

– Я тепер буду з тобою... завжди. Він дозволив.

– Що?!

– Він дозволив. Він сказав: нехай. Він сказав, що ти йому подобаєшся.

– Скажи ще...

– Він дозволив. Ми будемо разом.

– Не вірю, – бурмотів Юстин, а тепле сонце розпирало його груди, штовхалось у ребра. – Не вірю... Нарешті...

Над землянкою гуляв вітер. У маленькій глиняній печі тьмянів жар.

* * *

Юстин топив грубку всю ніч. До ранку в землянці було мокро і душно, а вітер, який вривався в щілини, перетворювався на пару.

– Тепер треба думати, де жити, – сказав Юстин винувато. – Якби ми могли повернутися до діда... Але ми не можемо. Князь...

– Вухатий?

– Ні, – сказав Юстин, відчуючи незручність від того, що Аніта нічого не знає і доведеться їй, виявляється, пояснювати. – Новий князь... його ім'я Арунас, раніше він був ковалем...

І він розповів їй усе, що сталося з тієї миті, як на їхній із дідом двір заявили вершники на високих конях, і до останнього випробування – їхні з Арунасом скачки на шкапах.

– ...Знаєш, як верхівці заганяють до смерті будь-яку тварину, що її вдасться осідлати? Ось так і ми мусили... Він нахльоскував і шпорив...

Юстин розповідав, смакуючи, як здивується Аніта, дізнавшись, у чому насправді полягало випробування Звора – проте розповідь його якось сама собою обірвалася в тому місці, де вмираючий кінь Арунаса впав.

– І він переміг? – запитала Аніта. – А кінь упав?

– Упав, – сказав Юстин, уже розуміючи, що не розповідатиме далі, і розуміючи чому. – Він переміг і... став князем. А я втік, бо всіх інших бастардів Звор звелів убивати...

Аніта замислилась. Юстин розумів, що збрехав їй ні з того ні з сього. Просто, щоб не розповідати про нічну зустріч із її батьком. Про їхню розмову. Про червоний шовковий прапорець.

Чи любила б Аніта людину, в чийй душі чужою рукою залишено шматочок червоного шовку? Може, дарма він приховав правду?

Може, Аніта запитася зараз – але чому ж ти був у князівських покоях, коли я принесла тобі скельце?

Вона не запитала. Думала про інше:

– Князь ти чи втікач – мені все одно... Де ти захочеш жити – мені все одно... Ми зможемо втекти так далеко, де не тільки новий князь – сам Вухатий Звор нас не дістане. Ми можемо жити в теплій країні,

де ніколи не буває зими, там, куди відлітають ельфусі, як тільки у нас настають перші заморозки... Ми можемо жити хоч у людному місті, де всі одне до одного добрі... Хоч у горах, самотньо, де тільки грифи й немає жодної живої душі... Ми можемо все, що захочемо, Юстине. Ми заслужили... Давай одружимося завтра? Я дам знати моєму батькові...

– Так, – сказав Юстин, відчуючи холодок у животі. – Звичайно, його присутність на весіллі... обов'язкова?

– Адже це він здійснить обряд, – усміхнулась Аніта.

– Який обряд?

– Стародавній, найправильніший весільний обряд... Щоб не тільки у вчинках ми не могли зраджувати одне одного, але не зробили б цього і в помислах – він увійде кожному з нас у душу і залишить там червоний шовковий прапорець.

* * *

По першому снігу Юстина вистежили. Від неминучої загибелі його врятувала муха-аговкалка, заговорена дідом, яка спочатку заманила переслідувачів за собою. А коли мисливці зрозуміли свою помилку – дичина була вже далеко; Юстин біг, розсипаючи за собою останнє насіння-обманки, чуючи, як із тріском уростає у промерзлу землю коріння дерев-одноденок, як піднімається частокіл стовбурів, ачей, не проберуться кінні...

Потім обманки скінчилися. Він біг, вибираючи яри глибші та хащі густіші. Йшов, не зупиняючись ні на хвилину, не відпочиваючи навіть уночі, ніби і не знаючи, що таке втома. Він ішов крізь забутий людьми ліс, це була важка робота – але робота куди важча відбувалась у нього всередині.

«Чому, – вражено питала Аніта. – Хіба ти збираєшся зраджувати мене?»

«Ні, – твердив він крізь зуби. – Саме тому, що не збираюся. Саме тому, що люблю тебе і довіряю тобі... І ти мені довіряй! Без будь-якого прапорця в душі!»

«Але ж це традиція, – говорила Аніта і здавалася при цьому такою розгубленою, що навіть тепер, згадуючи, Юстин скрипів зубами від жалю. – Це – як клятва, – говорила Аніта. – Адже в усі часи і в усіх народів майбутні чоловік і дружина дають одне одному клятву... Ти скажеш, що не треба давати, адже і так зрозуміло, що вони люблять одне одного?»

«Клятву я можу дати і без допомоги твого батька», – твердив Юстин.

«Значить, ти просто боїшся, – з полегшенням сміялась Аніта. – Ну що ти, це не боляче і не страшно. Це взагалі непомітно, ось побачиш...»

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

МРИНА ТА СЕРГІЙ
ДЯЧЕНКИ

ГОСПОДАР КОТОРІВ

CF FOLIO

Примечания

1

© Марина та Сергій Дяченки, 2001

[Повернутися](#)